

המכון ללימודי השואה ע"ש ח. אייבשיץ

רחוב התיכון 39, נווה-שאנן, ת.ד. 9288, חיפה 31092
gideonbe@012.net.il



בס"ד, אייר תשס"ז, אפריל 2007

**ביטאון פורום שמירת
זיכרון השואה**
גיליון מספר 14



עורך: גדעון רפאל בן מיכאל

ילדים ומתבגרים בשואה [א]



ציירה: קדמון כריסטינה [1]

תוכן העניינים

עמודים

• פתח דבר.....	4-3
• סיפור סבלותיהם וגבורתם של ילדים אסירים בני 11-15	
• במחנה ההשמדה טרבלינקה.....	9-5
• גורלם האכזרי של 4000 ילדים ממחנה דרנסי בצרפת ששולחו	
• להשמדה באושוויץ.....	14-10
• ציורו של דוד אולר המתאר את אימת המוות של האם וילדיה.....	16-15
• סיפור - עדותה של רישארדה ביינר, שהיתה ילדה בת 9	
• בעת פרוץ מלחמת העולם השנייה.....	29-17
• נתן אלתרמן/ על הנער אברם [שיר].....	31-30
• סיפור – עדותו של משה פורת שהיה בן 9 בעת פרוץ מלחמת העולם השנייה:	
- הגירוש מגיטו אל גיטו.....	34-33
- אבא גוזר את פיאותינו.....	35-34
- גזירות וגיטו.....	36-35
- גירוש היהודים מן העיר.....	37-36
- בר-מצווה במרתף של משרפת לבנים.....	39-38
- בשורה עורפית אל "קנאבן שולה".....	40-39
- עובדי כפיה בסגנון וינאי.....	41-40
- פינויים המוניים, ברכב וברגל.....	42-41
- משפחה קטנה במירוץ עם המוות.....	44-42
- שערי מחנה - הריכוז נסגרו מאחורינו.....	45-44
- תעתועיו של מספר 108080.....	46-45
• מרד הילדים באושוויץ, סיפור עדותו של נחום הוך שהיה בן 12	
• בעת פרוץ מלחמת העולם השנייה.....	51-47
• מקורות ומראי מקומות.....	52

פתח דבר

לחברי פורום שאירת זיכרון השואה, הפלס והמרכה!

כמיליון וחצי ילדים נרצחו בשואה. רבים מאד נרצחו יחד עם הוריהם ובני משפחתם. אין מי שיזכרם. זאת הסיבה, מדוע בהיכל השמות ב"יד ושם" חסרים רבבות של שמות נרצחים בשואה.

זה למעלה משלוש שנים אני חוקר נושאים רבים מהשואה וכתוצאה מכך אני נחשף לעשרות ספרים הנמצאים בספריות ובעדויות רבות הנמצאות במאגר ארכיון "יד ושם". כתוצאה מחשיפה זו, הגעתי לספרי עדות, יומנים ועדויות על ילדים ומתבגרים בשואה.

שנים רבות עסקתי בנושאי החינוך לערכים וגם בהנחלת תודעת השואה לתלמידים וזאת במסגרת תפקידי במערכת החינוך. כאמור, אני מקדיש את עיתותי לחקר השואה ולהנחלת זיכרון השואה בעיקר לבני נוער וילדים.

כאשר עיינתי בסיפור עדותיהם של ניצולי השואה המספרים על ילדותם והתבגרותם בתוככי התופת, חשבתי שמן הראוי לחשוף את סיפוריהם. על פי ניסיוני בהטמעת תוכניות חינוכיות-פדגוגיות ערכיות, סיפורי עדות אלה "ידברו" ימצאו מסילות לליבם של בני הנוער ודרכם נוכל לפתוח צוהר להתעניינותם על מה שהתרחש בשואה. על פי החומר שהצטבר, אוציא לאור מספר ביטאונים הקשורים לילדים ומתבגרים בשואה.

רוב סיפורי העדות נכתבו ע"י אותם ילדים רק שהגיעו לגיל מבוגר. שנים רבות נצרו את לשונם. רבים רצו לסוכך על ילדיהם שנולדו להם לאחר השואה וחששו לספר להם את קורותיהם, שמא תיפגע נפשם. רבים מעידים כי הם חששו שילדיהם לא יאמינו לסיפורי האימה שעברו. רק בשעה, שהיו מסוגלים לפתוח את סגור ליבם, הם התחילו לספר על ילדותם בשואה.

רק עדויות מעטות נמצאות בידינו, שנכתבו תוך כדי האירועים עצמם או סמוך להם כדוגמת יומנה של אנה פרנק.

הטראומה שעברו הילדים והמתבגרים בשואה, קשה יותר מאשר אצל המבוגרים.

ככל שהתעמקתי בתכני העדויות, עמדתי משתאה נוכח גבורתם של הילדים והמתבגרים, כיצד חשו אחריות ומחויבות לגורל הוריהם ואחיהם וכיצד התמודדו עם סבלותיהם האישיים ועם מלחמת הקיום-ההישרדות.

בשואה נגזלה מהם חוויית הילדות ורכישת השכלה. הם עמדו השכם והערב בסכנת חיים מוחשית. לא זכו לחברת הילדים וחוויות ילדות ככל ילד רגיל. רבים התמודדו עם נושא ההישרדות ללא הוריהם וללא אהבה וחיבה של הורים. עשקו להם את ילדותם.

מקוצר היריעה של הביטאון, אני מביא רק קטעי עדויות שנראו לי כעורך הביטאון - כחשובות. המעוניין להעמיק, ימצא את רשימת המקורות בסוף הביטאון. כדי לשמור על האוטנטיות של סיפורי העדות לא שיניתי את הסגנון והתחביר של הכותב.

צירפתי לביטאון תמונות המבטאות את אימי הפחד הנסוכים על פני הילדים ואופן הישרדותם.

מהתמונה המצ"ב הנמצאת ב"אלבום אושוויץ", הוצאת "יד ושם" [2], נוכל לראות את מבטיהם הנוגים וסימני השאלה הנסוכים על פניהם של נשים וילדים הצועדים על ה"רמפה" ליד הרכבת שהביאה אותם למחנה ההשמדה אושוויץ-בירקנאו. תמונה זו, מבטאת בעיניי את הטרגדיה האיומה של אותם ילדים ואימותיהם שלא זכו להינצל ונרצחו בתאי הגזים באושוויץ.



הצלחתי לאתר עשרות ספרי עדות ומסמכי עדות של ילדים ומתבגרים ששרדו מהשואה. שמות הספרים שניתנו ע"י הניצולים-הילדים והמתבגרים לספרים שהוציאו, תפסו מאד את תשומת ליבי. שמות הספרים מבטאים בשיא התמציתיות את מה שעבר עליהם ואת המסרים שרצו להעביר לדורות הבאים. הרי לפניכם רשימה קצרה מאד של שמות ספרים:

"ילד תרנגול", "פנים רבות למוות", "מבעד לשברים", "ילדות ונעורים בסופה",
 "על חבל דק", "מאופל לאור", "ילדות בצל הארובה",
 "נעורים בכבלים", "עלים שעלו מן האפר".

לאחר שאיתרתי את הספרים והמסמכים, עומדת בפניי המשימה החשובה: לקרוא ולעיין בספרים ובמסמכים. מלאכת העורך הינה אחראית מאד. עליי מוטלת האחריות לבחור את הקטעים שאביא בפניכם בביטאונים הבאים מבלי לפגוע במסר המרכזי של העד-הכותב. אני תפילה שבסייעתא דשמיא אעמוד במשימה חשובה זו.

גדעון רפאל בן-מיכאל
 עורך הביטאון

סיפור סבלותיהם וגבורתם של ילדים אסירים בני 11-15 במחנה ההשמדה טרבלינקה

ב"ספר השחור" מרוכזות עדויות על מה שעברה היהדות הסובייטית בתקופת השואה.
את עבודת התיעוד של ספר זה,
ריכז איליה ארנבורג, הסופר הסובייטי הנודע בסיועו של וסילי גרוסמן.

החומר הרב הנמצא ב"ספר השחור", הוכן בשנים 1944-1946
ע"י קבוצה של יותר מ-40 סופרים ועיתונאים. ארנבורג התבטא לגבי התיעוד ואמר:
"אין זו ספרות, אלה הם סיפורי אמת ללא כחל ושרק".

בספר מתועד המרי היהודי, כוח הסבל והעקשנות הלאומית
וכיצד הצליחו יהודים חסרי נשק לעמוד מול הגרמנים ואיך באומץ רב הלכו למוות.

סטאלין מנע את פרסום הספר בגלל שלא רצה לפגוע בגרמנים יושבי גרמניה המזרחית
שהייתה בתחום ההשפעה הסובייטית.
המקור הרוסי של הספר התגלה ב-1965 ע"י שלמה צירולניקוב שמסר אותו ל"יד ושם".

ראוי לציין, שבשנת 1944 חשב ארנבורג לפרסם את ה"ספר האדום"
ובו רצה לספר על השתתפותם של היהודים במלחמה נגד הגרמנים
למען המולדת הרוסית ואת מעשי גבורתם בצבא האדום.
השלטון הרוסי חשב שפרסום ספר מעין זה יחשב כהתרברבותם של יהודים.
זאת הסיבה מדוע הספר לא יצא לאור.

סיפור-העדות שהבאתי מ"הספר השחור" מספרת על גבורתם של
ילדים אסירים בני 11-15
במחנה טרבלינקה. לסיפור-העדות ניתן השם: "ילדי הכביש השחור".
את הדברים הביא וו. אפרסיאן, שהיה כתב צבאי בצבא האדום.

ילדי הכביש השחור

הלכנו בשדה המכוסה עשבי- בר סבוכים. השמש להטה, רשרוש העלים היבשים ופצפוף
התרמילים התמזגו לצליל הדומה לשירה נוגה. המדריך הזקן הצטלב, בגלותו את ראשו
השב והרועד, ואמר:
- אתם דורכים על קברים.

**הלכנו על אדמת מחנה המוות של טרבלינקה, שאליו אספו הגרמנים יהודים מכל קצות
אירופה ומהשטחים הכבושים של ברית המועצות.**

כאן הומתו בידי הגרמנים מיליוני אנשים. כביש שחור ונורא חוצה את שדה טרבלינקה;
הוא שחור מכיוון שלאורך שלושה קילומטר זרזו עליו אפר אדם.

טונות של אפר הובאו על עגלות, ילדים אסירים בני 11-15 פיזרו את האפר על הדרך. קראו להם: ילדי הכביש השחור.

ביום קר אחד של אפריל 1943 הביאה רכבת המשא, בין שאר נוסעיה, 60 נערים למחנה המוות בטרבלינקה. היו אלה ילדים יהודים מוורשה, מגרודנו, מביאליסטוק ומבריסק. הם הורדו מהרכבת ומיד הופרדו ממשפחותיהם. המבוגרים נשלחו למחנה המוות והנערים – ל"מחנה העבודה".

מפקדו של מחנה זה, גרמני הולנדי, האופטשטרומפיהרר ון-אייפן, החליט שתמיד יוכל להרוג את הנערים, ושבינתיים הוא יכול לנצלם לעבודה. הוא העביר אותם לפיקודו של לאונטרשטרומפיהרר פריץ פרייפי. הילדים שיועדו לעבודה שוכנו בצריפים. הם ישנו על דרגשים תלת-קומתיים. פרייפי ציווה שישנו על קרשים בלתי מהוקצעים. **המבוגר שבהם לייב בן ה-14 – מונה לקאפו.**

ב-5 בבוקר היתה קבוצת הילדים יוצאת לעבודה, במשך כל היום הגיעו אליהם זעקותיהם של אלפי המומתים - גברים, נשים וילדים. הצעקות נדמו והתחדשו לסירוגין. היו אלה זעקות צער ויסורים. הן הקפואו את הלב, והסעירו את נפש הנערים בעינויים ללא שיעור. שוכניו המבוגרים של הצריף קיבלו את הילדים בחיבה נוגעת ללב, שרק אבות אשר איבדו את ילדיהם יכולים להביעה. אלה היו יהודים-פועלים, בעלי מקצוע מעולים, שהושארו בחיים כדי לעבוד. משפחותיהם הושמדו. היה בהם בעל מקצוע וותיק ממפעל הבשר של גרודנו, אהרון - שם משפחתו נשאר בלתי ידוע (במחנה נקראו האנשים בשמותיהם הפרטיים או בכינויהם) – שהתיידד עם הנערים. הם קראו לו בשם חיבה – ארל'ה.

ארל'ה היטיב לשיר ואף חיבר שירים. בערבים לימד את הנערים לשיר, כדי להסיחם מההרהורים הקודרים. לנער ג'ינג'י אחד קראו ריז'יק (ריז'י – ברוסית ג'ינג'י). היה לו קול גבוה והוא שר יפה. כאשר ריז'יק שר, נזכר כל אחד מהמבוגרים בילדיו. אהרן בכה וליטף את ראשו של הנער.

הגרמנים נטלו הכל מהילדים שהגיעו מן השטחים הסובייטיים הכבושים. גזלו מהם את יקיריהם, את ביתם, את לימודיהם, את הספרים; נטלו את השמחה, החלומות, את הילדות. דבר אחד לא הצליחו הגרמנים לשדוד מהם – את השירים. והם שרו על המולדת, על מוסקבה. לא פעם נשמע בצריף הקודר, הצפוף, השיר: "רחבה את, ארץ מולדתי".

הילדים רעו אווזים ופרות, קילפו תפוחי אדמה במטבח, חטבו עצים. כל המחנה הכיר את הילדים. פרייפי ציווה להלביש אותם במדים - מדי כותנה כחולים עם כפתורי מתכת. פרייפי אילץ אותם להתאמן בצעידה במשך שעות כדי לשפר אותה ולהביאה למדרגת הצעדה הצבאית. הוא השתעשע בילדים כמו בצעצועים חיים, והיה שובר אותם כרצונו. הוא התפאר בצעדת "צעצועיו" בפני המפקח ון-אייפן.

פעם ניסה ארל'ה לעורר בגרמני רגש של חמלה לילדים. הוא ביקש מהילדים לשיר את השיר העצוב ביותר שידעו. קולות הילדים היו ספוגי צער ללא גבול. אותה שעה נכנס ילד נוסף, ובידו לפת קטנה אשר הביא לארל'ה. הגרמני קרא אליו את הנגר מוורשה, מקס לויט, נתן לו מקל וציווה עליו להלקות את הנער 25 מלקות. לויט הנחית פעם אחת מכה חלשה. פרייפי חטף מידי את המקל ובזעם רב התחיל להלקות את הנער. את המלקות האחרונות הוא הנחית כבר על גופתו המתה. לאחר ששבר את ה"צעצוע", אמר פרייפי: "כך צריך להלקות".

בין הילדים היה נער ושמו איזק. הוא רקד יפה. פרייפי ציווה על איזק לרקוד על השולחן, מפני שלדבריו, צעצועים רוקדים על שולחנות. איזק חולל על שטח של מטר מרובע במהירות מסחררת, בקצב מיכני ללא חיים, פניו היו פני שעווה – עצובים – אכן, הוא דמה לצעצוע מיכני מבית חרושת.

היה עוד נער אחד - יאשה, צייר. הוא צייר על פיסות דיקט תמונות עצובות מחיי המחנה. לפעמים צייר טנק עם כוכב בעל חמישה קצוות, שפרץ דרך גדר התיל ורמס את השומרים, אחר כך היא מוחק בחיפזון את הציור. יאשה וריז'יק ישנו זה לצידו של זה. בלילות הקרים חיממו הזמר הקטן והצייר הקטן איש את רעהו.

את פרייפי שלחו לשרת במחנה בקרקוב. ון-אייפן בחר באונטרשטורמפיהרר אחר כממונה על הנערים – את שטומפפה. היה זה איש אס.אס צעיר ומפוטם, בעל קומת ענק. בהתאם לסיפוריהם של עדי ראייה - פולנים ויהודים - היה שטומפפה צוחק תמיד בשעת הוצאתם להורג של הכלואים, וכונה "המוות הצוחק".

ממונה זה מצא עבודה חדשה בשביל הילדים. הוא ציווה על הקבוצה להצטייד באתים ולפזר לאורך הכביש את אפר האדם, שהובא בקרונות ממחנה המוות.

הגיע יולי. השמש היכתה ללא רחם. האוויר להט עד כי קשה היה לנשום. על החום נוספה הצחנה, ומגלבי השומרים הריצו בלי הרף את הילדים הרעבים והיגעים, עד שהם כרעו על גבי אפר הוריהם.

בעת מיסדר הערב, גילה שטומפפה כי חמישה נערים נעדרים. במיוחד בלט היעדרו של ריז'יק.

- היכן ריז'יק נבח הממונה.

- אני כאן – נשמע קול רפה.

שטומפפה הבחין בנער בעל התלתלים השחורים. זה היה ריז'יק, כולו מכוסה אבק שחור. שטומפפה ניגש אל הנער, טיבע אצבעותיו בתלתליו השופעים, הניף אותו בשערותיו בידו החזקה.

נגריטוס (כושי), זרק בבוז ושיחרר את הנער. נעדרו עוד ארבעה. התברר כי שניים מתו, לא עמדו בעינויים הבלתי אנושיים. גופותיהם הקטנות נשארו על הכביש השחור, על האפר. נעלמו שניים: מישה השקט ופוליוטק היפהפה. **הנערים נמלטו.**

הם נתפסו כעבור ימים אחדים בתחנת הרכבת והובאו אל המחנה. העמידו את קבוצת הנערים בסך לפני עמוד התלייה. הביאו את מישה ואת פוליוטק. ידיהם לא היו קשורות, אונטרשטורמפיהרר לאנץ אמר: "כך טוב יותר. כאשר ידיו חופשיות מתחיל הנתלה לנפנף בהן כמו ציפור בכנפיים, ועף היישר לשמיים".

"המוות הצוחק" – שטומפפה פרץ בצחוק רם. את הנערים תלו. פוליוטק מת מהר, כמעט בלי עוויתות. החבל של מישה היה ארוך מדי, ומישה נגע בקצה בהונותיו באדמה. הוא חרחר זמן רב, הרעיד ועיניו סובבו לכל הכיוונים. לאנץ חתך את קצה החבל מהעמוד, הניח את הנער החי עדיין על הארץ, דרך ברגלו על ראש הער, הידק בחוזקה את עניבת החנק ובהרימו בקלות את גופו הצנום, תלה אותו מחדש.

היתה זו הפעם הראשונה שהנערים פרצו בבכי. עינויי החברים הפשירו את הלבבות הקפואים. סטאסיק עמד והתעלף. "קאפו" לייב תמך בו ואמר: אל תבכו. למישה ופוליוטק טוב עכשיו, הרי הם לא יחיו עוד – האופטשטורמפיהרר וו-אייפן ואונטרשטורמפיהרר אנץ, גאגן ולינדקה, עלו על האופניים, הקיפו את עמוד התלייה במעגל רחב והצטלמו, תוך כדי שיחה עליזה.

בערב שרו הנערים שיר ושמו "הפסדנו", שחיבר ארל'ה. זה היה שיר ארוך, נוגה, שתיאר את החיים במחנה וביכה את הנערים החיים. וזה סיומו של השיר:

**בשדה המוות משתוללת מדורה,
אפרם של האחים והאחיות צורב את הלב,
לא נחיה עוד בעולם הזה,
חיינו הקצרים הגיעו אל קיצם.**

כל הלילה, שלאחר רצח חבריהם לא יכלו הנערים להירדם. הזמר והצייר בכו חרש, חבוקים. ב- 22 ביולי 1944 נשלחו הילדים, מצויידים באתים, לא אל הכביש השחור, אלא

אל קצה היער. שטומפפה הסביר להם ששם הם צריכים לכרות בורות להצבת תותחי נ"מ. אך ה"קאפו" לייב שם לב לכך שהבור לא תאם כלל את המטרה שלשמה נעשה. עד מהרה שמעו כולם את ההד הרחוק של הארטילריה – החזית התקרבה. ריז'יק הקשיב לרעש ואמר: הגרמנים נמלטים, אך אנחנו נשאר כן- וחבט באתו על תחתית הבור.

הילדים הבינו כי הם כורים לעצמם קבר. אכן, במוקדם או במאוחר זה צריך היה לקרות. הם נידונו למוות והמוות לא הפחידם. הוא הפך בן-לוויה קבוע בחייהם הקצרים במחנה. וריז'יק פנה בשלווה אל ידידו יאשה, שממנו לא נפרד מעולם: כאשר יהרגו אותנו, נשכב זה בצד זה. הרי ניפול לבור בלי סדר, איך יכולים מתים לשכב צד בצד? נוכל. נעמוד על שפת הבור, נתחבק וניפול יחד. זה הכל. ושניהם יישרו בקפדנות את שפת הבור.

הגיע בוקר, מעבר לגדר, מרחוק, אספו האיכרים את התבואה, הכינו לחורף חציר ושית. הדי התותחים נשמעו ברורים יותר. קטרי הגרמנים מיהרו לאי-שם בשריקה עצבנית. הגרמנים מיהרו להשמיד את "מחנה העבודה" (מחנה המוות הושמד כבר קודם לכן). האופטאונטר וכל המפקדים האחרים, שתו, יחד עם השומרים את שאריות היין. בשעה 7 בבוקר החלו היריות. אל הבורות הובלו קבוצות של עשרה אנשים בלבד, ליתר ביטחון. ה"עבודה" נמשכה עד הערב. הנה מובלת העשירייה שהגיע תורה, ובה ארל'ה והנגר מקס לויט. בעברם על פני הנערים המחכים לתורם, קרא ארל'ה: היו שלום, ילדים שלי. היה שלום, ענו הנערים.

להתראות, ארל'ה, נבוא אליך בקרוב – אמר לייב. ריז'יק חמק על פני השומר, חיבק את ארל'ה בחוזקה, נצמד אליו. ארל'ה חיבק את הילד החביב עליו. מתי שרנו בפעם האחרונה, ביום רביעי? זכור, ביום רביעי – אמר הילד. ארל'ה ידע כי הוא מובל להוצאה להורג. הוא גם ידע שהזמר הקטן ייהרג אף הוא. מדוע, אפוא, אמר: "זכור" ריז'יק לא הספיק לשאול, השומר השליך אותו הצידה. כאשר הפריד השומר קבוצה של עשרה נערים, **התמרדה כל הקבוצה.** **אנו רוצים למות כולנו יחד.**

הם היו שלושים. השומרים מיהרו ולכן הסכימו. לייב העמיד את קבוצתו בשורות ובראש מורם, הוביל את נעריו בסך – אל הבורות שהם עצמם כרו. מקס לויט כבר היה מונח בתוך הבור. השומרים השתויים לא דייקו ביריות. לויט לא נפגע, אך התחזה כמת. הגיעו אליו קולותיהם המתואמים של הנערים. הם שרו בלכתם אל המוות. הנידונים הקטנים שרו שיר על מוסקבה הסובייטית. קרוב יותר, חזק יותר, קרוב. לויט שמע את צעדיהם הסדורים ואת קריאתו של הגרמני שוורץ: לשתוק! יחי סטאלין! ענתה הקבוצה – הוא ינקום את דמנו!

הזמר והצייר התחבקו בחוזקה, נשמע המטח. יאשה שנורה למוות נפל לבור, במשכו אחריו את ריז'יק הפצוע. ריז'יק נע, נצמד קרוב אל ידידו, הביט בפניו המפחידים של ארל'ה ששכב לידו. הילד עצם את עיניו, השעין את מצחו על כתפו של יאשה ושכבר רגע ללא ניע. אחר כך הרים ראשו ואמר: "פאן" (האדון) שומר, לא דייקת, אנא אדוני, עוד פעם, עוד פעם. השומר פלט גידוף. "המוות הצוחק" שטומפפה צחק. השומר ירה שוב. הראש השופע תלתלי זהב נשמט ולא התרומם עוד.

בדמדומי הערב החליטו השומרים העייפים (ביום זה, ה- 23 ביולי 1944, הרגו 700 פולנים ויהודים) כי יכסו את הבורות מחר ועזבו את המקום. מקס לויט זחל מתחת לגופות הילדים והלך אל היער.

פגשנו את הנגר מוורשה בכפר וולקה- אוקרונטיק, במרחק שני ק"מ ממחנה טרבלינקה לשעבר. הצטרף אלינו גם זקן פולני בן 62 מאותו הכפר, קזימיר סקרז'ינסקי, שעבר יחד עם הילדים בפיזור האפר. הנגר מקס לויט והאיכר קזימיר סקרז'ינסקי סיפרו לנו את כל האמת על ילדי הכביש השחור. [3]



פעוט יושב ליד שולחן שעליו צעצועים בדירה בגטו לודז' [ארכיון לוחמי הגטאות]



הוצאה להורג בידי חיילים גרמניים. רישום שנעשה בידי הילד יעקב גוטרמן, שהיה ילד בגטו ורשה [ארכיון בית לוחמי הגטאות]

גורלם האכזרי של 4000 ילדים ממחנה דרנסי בצרפת ששולחו להשמדה באושוויץ

סיפור - העדות הבא הובא מעדותו של ז'ורז' וולרס אשר העיד במשפט אייכמן על גורלם האכזרי, תנאי חייהם הקשים ופחדיהם של 4000 ילדים במחנה דרנסי בצרפת ששולחו למוות במחנה ההשמדה אושוויץ.

ז'ורז' וולרס נולד בקוזלוב-רוסיה והיגר לצרפת בשנת 1929. בשנת 1939 התגייס לצבא הצרפתי. בשנת 1940 שוחרר מהצבא ועבר לפריז שם שימש כחוקר בפקולטה לרפואה של אוניברסיטת סורבון.

ש. מר וולרס, אתה זוכר את המאורעות של 16 ו-17 ביולי 1942? ת. כן.

ש. מי הם האנשים אשר נעצרו באותם הימים?
ת. היה זה מעצר זרים, בעלי נתינות זרה, בפריס העיר ובפרברים הקרובים, גברים, נשים וטף מגיל שנתיים עד ששים.

ש. לאן הובלו האנשים לראשונה?
ת. חלק מהאנשים - עלי לציין שאני עצמי הייתי אז בדרנסי - באו ב-16 וב-17 ביולי. באו לשם גברים, נשים וילדים מעל גיל 12 הם ספרו שכל הנערים מגיל שנתיים עד שתים-עשרה והמטפלים בהם נשלחו לאולם מרוצי האופניים החורפיים בפריס על יד מגדל-איפל.

אב בית-הדין: כשאתה אומר אזרחים זרים אתה מתכוון ליהודים? ת. אך ורק.

מר בך: מה קרה עם האנשים שלהם היו ילדים מעל גיל 12?
ת. אנשים אלה נשארו רק ימים ספורים. כאמור, הם באו ב-16 וב-17 ביולי וכבר ב-19 לחודש החלו לשלח אותם. המשלוח הראשון אשר אליו יצאו אנשים מקבוצה זו היה ב-19 ביולי והשלימו את שילוחם תוך שבועיים.
אותה עת היו יוצאים שלושה משלוחים לשבוע, כל משלוח של 1000 איש, כלומר, 3000 איש לשבוע.

בכל שבוע היו מגיעות לדרנסי שלוש רכבות ויוצאות ממנה שלוש. כך שאם ב-19.7 החלו לשלח אותם כילו את שילוח כולם בערך עוד לפני ה-15.8

ש. אותם האנשים, אותן המשפחות, אשר היו להם ילדים בגיל שנתיים עד שתים-עשרה, אשר היו תחילה באולם מרוצי האופניים החורפיים, מה נודע לך על התנאים ששררו אז שם?

ת. עלי לציין קודם כל שלא ראיתי בעיני, אלא רק באזני שמעתי מה שקרה שם. שמעתי, כי יומיים-שלושה לאחר מכן . . . היו אנשים אשר באותו 16 ביולי נשלחו לאולם מרוצי האופניים החורפיים, אולם נשלחו בטעות ואחר-כך הועברו לדרנסי, והם שסיפרו לנו על מה שהיה שם.

ש. לאן הגיעו אותם המבוגרים ואותם הילדים בסופו של דבר?

ת. הם נשארו שם כ-4-5 ימים ולאחר מכן נשלחו למחנות בון לה רולנד ופי-תיביה אשר בדרום צרפת.

ש. ושם הפרידו בין ההורים ובין הילדים? ת. כן.

ש. מה עשו עם ההורים? ת. ההורים שולחו ישירות לשני מחנות אלה מבלי לעבור בדרנסי.

ש. הילדים נשארו, כמה הם היו במספר? ת. כ-4000 ילדים.

ש. אתה ראית את הילדים האלה? ת. כן, ראיתם.

ש. האם ידוע לך באיזו צורה הפרידו ביניהם ובין הוריהם?

אב בית-הדין: מר בך, אני חושב שאנחנו בזה נקצר, הוא עצמו אומר שהוא לא ראה את זה.

מר בך: מתי ראית אותם כשבאו לדרנסי?
ת. ראיתם במחצית השניה של חודש אוגוסט. הם באו בארבעה משלוחים של אלף ילדים בתוספת מאתיים מבוגרים. המבוגרים לא היו הוריהם. הם באו ממחנות בון להרולנד ופיתביה והיו 1000 ילדים ו-200 מבוגרים.

השופט הלוי: היו 4000 ילדים או 1000?
ת. היו באמת ארבעה משלוחים בטווח של כמה ימים, בכל משלוח 1000 איש, במשלוח היו 1000 ילדים ו-200 מבוגרים. היו ארבעה משלוחים כאלה, בסך הכל 4000 ילדים.

מר בך: מר וולרס, תאר לבית המשפט את הופעת הילדים האלה במחנה, את צורתם. ת. הילדים הגיעו אל המחנות באוטובוסים, תמיד היו מגיעים אנשים כך למחנה. בשמירה של שוטרים ממשטרת וישי, בפיקודם של קצינים ממשטרת וישי. הגיעו האוטובוסים לתוך המחנה עצמו ובאמצע החצר היה מקום מוקף גדרי תיל אשר שם היו פורקים את המטען החי במהירות רבה.

היה אוטובוס נכנס ופורק מטענו במהירות כדי לפנות מקום לאוטובוס הבא, כי היו האוטובוסים רודפים זה אחרי זה. במהירות הורדו הילדים האלה אשר היו נבוכים ומבוהלים. הם ירדו בשקט. מכל אוטובוס ירדו כ-60-80 ילד.

לרוב אנשי המחנה אסור היה לגשת אל הילדים, רק לאחדים שהיתה רשות מיוחדת בידיהם. לי היתה רשות כזאת, היה מותר לי לגשת לילדים.

הילדים הועלו למעלה, לחדרים בלתי מרוהטים, ללא כל נוחיות, אשר בהם היו אך ורק יצועי קש מלוכלכים, מגעילים, שטופים בפשפשים.

ש. מר וולרס, האם כל הילדים האלה ידעו את שמם?

ת. יש ביניהם ילדים קטנים בגילים של שנתיים, שלוש, ארבע שנים, אשר לא ידעו את שמם, ואי אפשר היה לזהותם אלא זיהוי כלשהו בעזרת שאלות שנשאלו מפי אחים או אחיות או מפי ילדים אחרים, ונתקבלו תשובות אם הכירו את הפעוטים הללו ואם ידעו לומר מה שמם. לעתים בכלל אי אפשר היה למצוא שם. בחרנו להם שם כלשהו. השמות האלה, אשר נודעו פחות או יותר, שמות בדויים או נכונים, נקבעו לילדים.

עשינו להם דסקיות עץ אשר בחוט תלינו אותן על צווארם. לא ידענו תמיד אם קבענו שם נכון. אבל בכל אופן חשבנו שהדבר יתאים. והנה לאחר זמן מה מצאנו ילדות עם דסקיות הנושאות שמות של ילדים, וילדים עם דסקיות הנושאות שמות של ילדות. ברור היה שהילדים השתעשעו בצעצוע זה, והיו מחליפים ביניהם את הדסקיות.

ש. מר וולרס, מה קרה עם חפצי הילדים האלה?
ת. לילדים אלה היו, בדרך כלל, בלויי סחבות, ארוזים איכשהו, לא היטב, אולם באוטובוסים. לאחר שירדו, היינו מרוקנים את האוטובוסים, מניחים את המטלטלים על הארץ, עם צאת האוטובוסים מורידים שוב את הילדים לחוד ומבקשים אותם לזהות את החפצים.

ש. מה היה מצב הניקיון של הילדים?
ת. תנאי הניקיון היו אינמיים. הילדים האלה, שהגיעו אלינו מבון לה רולנד מפיטיביה, כבר עברו עליהם שבועיים, שלושה שבועות של הזנחה ועזובה. היו מלוכלכים, קרועים ובלויים. בכל רגע הגיעו אלינו. חסרו להם כפתורים. חסרה נעל אחת מתוך שתיים, גופותיהם היו מכוסים פצעים, הם לקו בשלשול.

הם לא יכלו לרדת לחצר בכל פעם כדי להיזקק לבתי שימוש, כך שבכל קומה וקומה הועמדו בפרוזדור סירי לילה. אולם סירי הלילה היו גדולים מדי לשימושם של הילדים הקטנים, וגם זאת ללא הועיל.

ואז, מהיום הראשון של שילוחם למחנה, אורגנו 4 קבוצות, 4 צוותות נשים בראשותי, צוותות שטיפלו בילדים אלה. נשים אלה עצמן היו נשים מיועדות לשילוח. אך כל משולחת נתפס מקומה על-ידי אחרת שטרם שולחה. נשים אלה היו משכימות עם שחר לפני האחרים והאחרות ומתפזרות לחדרים אלה, אשר בכל חדר היו בו כ-120 ילדים אלה על היצועים המלוכלכים, הן היו מנסות לתקן בגדיהם ולנקות את הילדים. לא היה בידיהן סבון, לא היו בידיהן לבנים. את מלאכתן הן היו עושות בממחטות שלהן בעזרת המים הקרים.

כשהיה מגיע המרק למאכל, לא היו כפות. בכל המחנה לא היו כפות למאכל זה. ואז היו נותנות את המרק ומחלקות אותו בקופסאות שימורים ישנות. וקופסאות דקות אל והמרק היו חמים מדי. הילדים לא היו יכולים להחזיק את הקופסאות ביד. הילדים ברובם לא ידעו להרים קול ולומר, לא קיבלנו עדיין, לא הגיעה אלי מנתי. כל הדברים האלה היו על שכם הנשים. בכל זה טיפלו נשים אלה.

ש. מר וולרס, שאלה אחת: האם בלילה היה מותר בכלל למבוגרים להיות עם הילדים?
ת. לא. לאחר שעה 9 בערב אסור היה לאיש להישאר ולהימצא בחדרי הילדים פרט לשלושה-ארבעה אנשים שהיתה להם זכות מעבר חופשי בכל המחנה כולו, וחדרי הילדים בכלל.

אני הייתי אחד מבעלי הזכות הזאת. כך שהילדים נותרו לבדם בחדריהם אלה, ללא תאורה, פרט לנורה חשמלית אחת, אשר בעיצומה של המלחמה, לפי הוראות הג"א בפריז, כוסתה בצבע כחול. היתה אם כן מעומעמת.

בחושך למחצה זה נותרו הילדים ושכבו זה לצדו של זה וישנו. לא היו ישנים כל הלילה. היו מתעוררים, בוכים, נגשים, קוראים בשמות אמהותיהם. ויש וכל מאה ועשרים הילדים האלה בחדר אחד כזה היו מתעוררים, מעוררים זה את זה ופותחים בקול בכי גדול ומעוררים את שאר חדרי הילדים. לא היו עוצרים עוד ברגשותיהם, וזה היה איום.

ש. אתה זוכר את ז'אק שטרן? ת. כן.

ש. אולי תאמר רק במשפט אחד מה ידוע לך על ז'אק שטרן זה?
ת. עם רנה בלום. זאת היתה אולי אפיזודה אחת מני רבות. רנה בלום היה מנהל הבלט של מונטה קרלו. היה זה אחיו הצעיר של ליאון בלום, המדינאי הנודע.

ש. גם הוא היה אסיר בדראנסי? ת. כן, בעת ההיא נמצא בדראנסי.

אב בית-הדין: אדוני שאל על רנה בלום או על ז'אק שטרן?
מר בך: על ז'אק שטרן. הוא התחיל משהו בקשר לרנה בלום.
ת. רנה בלום היה איש רגיש ביותר והוא ביקשני שאעלה אותו פעם לחדרי הילדים. עשיתי זאת בהזדמנות שלא היה פיקוח קפדני כתמיד. היתה זו שעה שלאחר שעתארוחת הצהריים. אחר שהעליתי אותו למעלה, באחד החדרים, כשפתחנו את הדלת, ראינו ליד הדלת עומד נער כבן 7 או 8 שנים, נער אשר פניו היו יפים, פקחים וערים, נער לבוש בגדים שאיכותם מעידה עליהם שטובים היו אי-פעם, אך עתה היו קרועים ובלויים. רק נעל אחת היתה עליו ומעילו היה קרוע. אך הנער היה עליז, היה עליז מאד.

רנה בלום היה איש גבה קומה. הוא שח ושאל את הילד לגילו. הילד אמר שהוא בן 7-8 שנים. הוא שאל לשמו, ואמר: "שמי ז'אק שטרן". הוא שאל על הוריו והילד ענה שהאב עובד במשרד והאם פורטת על פסנתר. "היא מנגנת היטב", אמר הנער. הנער פנה אל שנינו ושאל אם יעזוב בקרוב, אם בקרוב יצא מן המחנה ויתאחד עם הוריו. עלי לומר כי היינו אומרים לילדים כי הם יעזבו את מחנה דרנסי ויצטרפו אל הוריהם.

ידענו כי שקר הדבר. לא ידענו מה יהיה על הילדים, לא ידענו מה יהיה עליהם באושוויץ. אולם ראינו את התנאים והנסיבות, ראינו כיצד הובאו לדרנסי וראינו כיצד הוצאו ממחנה דרנסי, וידענו כי מה שלא תהא עליהם - לא יצטרפו אל הוריהם. וכך היינו משקרים להם.

אמרנו לנער: "אל דאגה, בעוד יומיים שלושה בודאי תצא מן המחנה ותצטרף אל אמא". אז הוציא מכיס קטן במעילו ביסקוויט חיילים אכיל למחצה, ביסקוויטים אלה היו נותנים לילדים, ואמר: "הנה, זאת שמרתי. זאת אתן לאמא."

רנה בלום פנה אל הילד, רצה להחליק על ראשו. והנה פתאום פרץ הילד בבכי. ילד זה שרק לפני רגע היה עליז וכאילו ללא דאגה פרץ בבכי גדול. אז יצאנו את החדר.

מר בך: מר וולרס, מה קרה עם ארבעת אלפים הילדים האלה?
ת. **הם שולחו כולם, כולם שולחו בסוף אוגוסט ובתחילת ספטמבר במשלוחים שכל משלוח הכיל אלף ילדים וצורפו אליו 500 מבוגרים מדרנסי.**

ש. כל הילדים שולחו? ת. כל הילדים כולם שולחו.

ש. מר וולרס, אתה זוכר את האופטשטורמפירר רטקה? ת. היטב.

ש. האם הוא היה נוכח בזמן שילוח הילדים? ת. כן. הוא היה נוכח בשעת שילוח הילדים.

ש. האם רטקה זה היה נוכח בזמן רבים מהשילוחים מדרנסי?
ת. בודאי שהיה נוכח ללא ספק במשלוחים של הילדים. הוא היה נוכח בדרך כלל בכל המשלוחים כולם, כמעט בכלם. ובכן, **היו כ-8 שילוחי ילדים.** אם כן, היה נוכח בכל השמונה או לפחות בששה או שבעה.

ש. מר וולרס, האם בקלות יצאו הילדים מהמחנה?

ת. לא. זה היה בדרך כלל גם כן מבצע נורא ואיום. היו מעירים אותם בבוקר, בשעה 5 בבוקר, היו נותנים להם קפה. הם לא נתעוררו כדבעי, הם היו חצי רדומים. אפילו בחודש אוגוסט בפאריס עדיין חושך ב-5 בבוקר. והיו מורידים אותם אל החצר. הם לא היו יודעים בין ידיהם לרגליהם.

הנשים המתנדבות היו בדרך כלל מבקשות ומנסות להוריד את הילדים אל החצר, קודם את הבוגרים. אחר כך את הילדים. אולם לא תמיד עלה הדבר בידיהן. הילדים היו פורצים בבכי, מתקוטטים, מתנגדים. אז היו השוטרים עולים למעלה ואת הילדים הבוכים והמתקוטטים והמתנגדים נושאים על זרועותיהם בכוח אל החצר.

מר בר: **מר וולרס, כשאתה אחרי 1944 הגעת לאושוויץ, האם אז עוד ראית איזה שהוא מן הילדים האלה בחיים?**
ת. לא, לא, כמובן שלא.

השופט הלוי: האם הם נשלחו לאושוויץ, כי המסמך האחרון שאדוני הגיש מדבר על הגנרלגוברנמן.
מר בר: כן. המשלוחים למעשה הגיעו לשם, אדוני.

* * * * *

ש. האם ראית גירושים של נשים לאחר לידה עם תינוקות?

ת. כן. גם זו היתה תקנה במחנה. בהגיע נשים בחודשי ההיריון המאוחרים, היו נשארות במחנה עד הלידה ומשלוחות לאחר מכן עם תינוקותיהן. [4]



מבוגר ושני ילדים עונדי טלאי צהוב בנירג'האזה, הונגריה [ארכיון לוחמי הגטאות]

ציורו של דוד אולר המתאר את אימת המוות של האם וילדיה

דוד אולר נולד ב-19 בינואר 1902 בוורשה, שם למד באקדמיה לאמנות יפות. בהיותו בן שש-עשרה עבר לדאנציג [גדנסק] ולברלין, והציג בערים אלו הדפסי עץ, פרי יצירתו. בשנים 1921-1922 בגרמניה, המשיך אולר ביצירתו האמנותית, כשהוא מצייר, מפסל ומעצב תפאורות וכרזות לחברת הסרטים Allianz Film, Europäische עם הבמאי הנודע ארנסט לוביץ'. בשנת 1923 היגר לפאריס, שהיתה בעשורים הראשונים של המאה העשרים מכה של האמנות. כרבים מהאמנים בני התקופה התגורר ברובע מונפארנס. הוא השתלב בתעשיית הקולנוע הצרפתית, כשהוא יוצר תפאורות, תלבושות וכרזות, בעיקר לסרטי חברת "פאראמונט".

בפרוץ מלחמת העולם השנייה התגייס אולר לגדוד 134 של חיל הרגלים הצרפתי, ועם תבוסת צרפת שוחרר, וחזר לפאריס. בתקופת המלחמה התקיימו מצודים רבים על היהודים שהתגוררו בצרפת, ובזה שנערך ב-20 בפברואר 1943 במחוז הסיין, נעצר דוד אולר ונשלח למחנה דראנסי, שבפרברי פאריס - מחנה שכוונה גם "חדר המבוא של אושוויץ", על שם היעד אליו שולחו רוב הכלואים בו, ואכן לאחר כשבועיים, ב-2 במרץ 1943 במשלוח מספר 94, שכלל כאלף יהודים, שולח גם אולר למחנה זה.

באושוויץ עמדו אנשי ההנהלה על כישוריו הרבים – שליטתו בשפות רבות -פולנית, רוסית, יידיש, צרפתית, אנגלית וגרמנית – וכשרון הציור שלו, ובקשוהו לכתוב מכתבים לבני משפחותיהם, שנכתבו בקליגרפיה יפה ולוו באיורים נאים. תפקיד אחר, אכזר ומצמרר, שהוטל עליו היה זונדרקומנדו - שבמסגרתו חדר לחדרי הגזים, וכך נאלץ לצפות במעשי האכזריות של הגרמנים כמו המתה בגז, איסוף שיני הזהב והתעללות מינית באמתלה של בדיקות רפואיות.

ב-91 בינואר 1945, עם חיסול המחנה, הובל ב"צעדת המוות". הוא הועבר למחנה מאוטהאוזן, ועבד במכרות המחנה מלק, שעל גדות הדנובה. ב-7 באפריל 1945 שולח לעבודות כפיה במחנה אבנזה.

ב-6 במאי 1945 שוחרר על ידי כוחות בעלות הברית, וחזר לביתו בצרפת. מאז שחרורו רשם וצייר את המראות הקשים להם היה עד בתקופת היותו כלוא במחנות השונים.

לימים שמשו יצירותיו, המתעדות את תאי הגזים באושוויץ, גם כעדות משפטית. ההיסטוריון רוברט יאן ון פלט [Robert Jan van Pelt] ששימש כעד מומחה מטעם ההגנה במשפט אירווינג-ליפסטאט (Irving-Lipstadt), נעזר ביצירותיו של אולר כעדייות לקיומם של תאי הגזים באושוויץ.

ב-12 באוגוסט 1985 נפטר בצרפת. [5]



[6]



ילדים בדרך לאתר ההשמדה בלייפאיה, לטביה [ארכיון לוחמי הגטאות]

סיפור - עדותה של רישארדה ביינר שהיתה ילדה בת 9 בעת פרוץ מלחמת העולם השנייה

רישארדה ביינר נולדה ב- 1.6.1930 בפולין, בעיר בורסלב.
בעת פרוץ מלחמת העולם השנייה היתה בת 9. היא מתארת את מצוקותיה הקשות
ואופן הישרדותה כילדה, שילדותה נגזלה ממנה ועל האחריות הרבה שנטלה
על עצמה לגונן על אימה החולה.
בסיום עדותה כתבה:

**"בזמן השחרור הייתי בת ארבע עשרה, והייתי נראית כבת אחת עשרה...
היו אלה שלוש שנים שהרגשתי כבעל חיים הבורח מפני הציידים,
בסביבה עוינת ובחוסר אונים מוחלט".**

את עדותה מצאתי בארכיון יד ושם. לעדותה צירפה גם את דבריה לילדיה.
חשבתי שמן הראוי להביא את דבריה האישיים, מכיוון שהם פותחים צוהר לשאלה:
מדוע ניצולי השואה לא סיפרו לילדיהם ולעמם את האירועים הקשים שעברו בשואה?

רישארדה ביינר גרה בעבר ברח' חז"ל 16, באר שבע. באם אחד הקוראים מכיר את ילדיה,
אודה לקורא שיודיע לילדיה כי הפצנו את סיפור- עדותה.
עדות המייצגת עמידה איתנה של ילדה יהודייה בשואה

דבריה של רישארה פיונר אילדיה

ילדים יקרים!

לפני זמן מה פגשתי בעיר את גב' שושנה אדלר. היא פנתה אלי כאל ניצולת השואה וסיפרה לי על מבצע של "יד ושם" להנצחת השואה. היא ביקשה ממני להקליט על קלטת תוך שעה עד שנה וחצי כל משעבר עלי בזמנים ההם, כשקלטת אחת תהיה עבור יד ושם ואחת לילדים.

אנחנו ניצולי השואה אנשים מוזרים. יש בינינו מעטים שלא הפסיקו לדבר על השואה ומיררו את חייהם של משפחתם. **יש כאילו שלא היו מסוגלים לדבר על השואה בכלל ולא לה שייכת גם אני.** אולי מידי פעם סיפרתי איזה מקרה בודד, אבל על השואה כמכלול לא דיברתי אף פעם, גם לא עם אבא.

כשיעקב בא פעם מבית הספר ואמר שהמורה ביקשה שאני אספר לכיתה על השואה – סירבתי. הבעיה – שבני כבר לא בא עם בקשה כזו ובודאי לא יבואו הילדים שלכם. יש לי רושם שדור של השואה הולך ונגמר ואיתו גם הזכר על השואה. וזה אסור, צריך לזכור ולהיזכר כי רק זה יכול להבהיר לדורות עד כמה חשובה לנו הארץ הקטנה שבה אנו חיים.

מה שהציק לי בכל התקופה היא זה לא הפחד מפני המוות אלא חוסר האונים, חוסר האפשרות להגנה עצמית והזכות שלי במקום שנולדתי, שבו משפחתי חיה דורי דורות, שלא השפה, לא המנהגים, לא אורך חיים ואפילו לא הדת, כשגדלתי בבית די מתבולל, לא הבדילה בינו ובין הסביבה ובכל זאת היית גוף זר.

חשבתי על שיחתי עם גב' אדלר והגעתי למסקנה שאני לא מסוגלת לרכז את שלוש השנים האלה בקלטת של שעה וחצי. פחדתי, שתוך כדי דיבור, אאבד את העיקר בדיבור לא ניתן להוסיף, לעשות סדר, לפחות אני לא מסוגלת לכך. אבל הבנתי שעקרונית המבצע של יד ושם הוא נכון וחשוב מאד ואז החלטתי לכתוב את הדברים האלה, אולי זה יעזור לכם להכיר יותר טוב את אמכם.

בקשתי הגדולה, כשילדיכם יגיעו לגילאים שיוכלו להבין את הנושא, תתנו להם לקרוא את הדפים האלה ואלי גם הם ימשיכו כך עם ילדיהם. הרבה דברים בודאי שכחתי. שמות, סדר דברים ובודאי אינני זוכרת תאריכים. אבל אל תשכחו שהייתי אז בסה"כ ילדה ועברו מאז כמה שנים טובות, כל זה גם אל רלבנטי לעצם העניין.

ועוד דבר אחד בבקשה את תשכחו. לעולם איזה אדם היתה הסבתא פריצי שהכרתם, כפי ששכחו אותה אלה שחייהם הצילה.

באהבה גדולה

knk

סיפור - עדותה של רישארדה ביינר

נולדתי בפולין, בעיר בורסלב, ב- 1.6.1930 בת בכורה ליעקב ורוזיה טילמן. אני ואחי מקס, הקטן ממנו בשנתיים, גדלנו בבית חם, מוגנים ומטופלים היטב על ידי ההורים, הסבתות, הדודים והדודות הרבים – באושר מוחלט. בפרוץ מלחמת העולם השנייה, הייתי בת תשע, פולין חולקה אז בין הגרמנים והרוסים. אנחנו היינו בחלק הרוסי ובשבילנו הילדים, לא השתנה שום דבר, עד לשנת 1941 כשהגרמנים כבשו את עירנו.

אבי התנגד למשטר הקומוניסטי והאמין בתרבות הגרמנית. הוא העדיף להישאר עם הגרמנים ולא לברוח לרוסיה. היו כבר שמועות על הנעשה תחת כיבוש הגרמני, אך אלה שהכירו את הגרמנים מקודם חשבו שזה השמצות מוגזמות של הפליטים. הגישה הזאת חתמה את גורלו של אבי ואת גורלו.

היה זה בקיץ, תחילת חודש יולי, הגרמנים נכנסו לבורסלב והחיים שלנו השתנו לגמרי. שלושה ימים אחרי כניסת הגרמנים לעיר, פרץ הפוגרום הראשון. ההמון האוקראיני והפולני פרץ לבתים יהודים, עם אלות ואבנים, רצח ובזה את הבתים במשך שלושה ימים. אנחנו ישבנו עם אמא בביתנו שהיה בשטח המנסרה, מפוחדים ומלאים חרדה לגורלו של אבא שהסתתר בין ערימות בלי עץ וקרשים.

ביום שני של הפוגרום שמענו צעקות על יד הבית כשהצעקות השתתקו יצאו לראות מה קרה בחוץ, על יד הבית שכב דודי איזיו, אחיה הגדול של אמא. הוא שכב בשלולית דם שנזל מראשו. המראה היה נורא. היינו בטוחים שהוא מת ופרצנו בבכי. אמא נצמדה לגופתו. ואז הוא פתח את עינו ואמר בלחש: תעזבו אותי לשכב, שיחשבו שאני מת. כשיחשיך אני אברח. באותו הרגע תפס אותי רגש מוזר ועשיתי מעשה לא מובן לי עד היום הזה. על צווארי היה תליון, מזוזה קטנה מכסף שקיבלתי מידיד אבי, דוניו שיף, בתחילת שנת 1939, כשהוא חזר מביקורו אצל קרובים בפלסטינה. התליון היה עבודה בצלאל יפה מאד. באותו רגע הורדתי את התליון מצווארי ומסרתי לדודי. אמרתי לו: "קח זה ישמור עליך!". דודי החזיק בו לאורך כל המלחמה והאמין שהוא שמר עליו. אחרי המלחמה ביקשתי שיחזיר לי את התליון. הוא החזיר לי ללא רצון, ואחרי כמה ימים ספורים איבדתי אותו בקולנוע. דודי לא סלח לי על כך והזכיר לי את האובדן פעמים רבות.

למחרת בבוקר, בא אחד הפועלים וסיפר שתפסו את אבא. רצנו למשטח הקדמי של המנסרה ואז ראיתי את אבא בפעם אחרונה, מובל ומוכה באלות על ידי שני פועלים של המנסרה, אוקראיני ופולני, מאוחדים בתאוות רצח. אחרי זמן מה הודיע לנו אותו הפועל שאבא נרצח.

אמא אספה אותנו והלכנו לסבתא שגרה בקצה השני של המנסרה. כשנגמר הפוגרום חזרנו הביתה. המראה שהיה לפני היה מחריד. הדלתות היו פתוחות, בתוך הבית בלאגן נורא. כל הארונות היו פתוחים וריקים, איזה ריקנות צועקת שלא ניתן לתאר. רק שני מעילי פרווה של הורי נשארו תלויים בארון הבגדים בצורה מפחידה ומאיימת כמו שני דמויות המסמלות את התקופה שתבוא.

באותו הרגע לא חשתי עוד את המוות של אבא. כנראה לא הייתי מסוגלת אז לחוש בכלל מה זה מוות. אבל במראה של הארונות הפעורים היה מוחשי מאד. מראה שלא ניתן לשכוח אפילו דרך הפרספקטיבה של כל הזוועות שעברו עלי בהמשך.

הפוגרום נגמר והאנשים יצאו לעשות ספירת מלאי. בעיר שלנו נרצחו 120 איש. קברו אותם בקברים 5 איש ביחד. אבי נקבר עם עוד שני אנשים, גבר ואישה ששמן אינני זוכרת. אמי לא הרשתה לנו לראות את גופתו הבזויה של אבא. באותם הימים, הגיעה אלינו ידיעה, דרך אחד הפועלים, שסבתא, אימו של אבא נרצחה בכפר מגוריה לסטובקי. הוא סיפר שההמון אסף את כל היהודים שבכפר לאסם ושרף אותם חיים ביחד עם סבתא נשרפו בת דודה שלי סידיה, בת אחותו המנוחה של אבא, אבא שלה עם אישתו השניה ושני ילדיהם. באותו הצורה ניספו הקרובים של אבי שגרו בכפר הסמוך קרופבניק וכל זה היתה רק התחלה. שבוע ימים של שליטת הגרמנים.

השלב הבא היה גרוש מהבית. נדרשנו תוך 48 שעות לעזוב את השטח של המנסרה. הסבתא עם דודתי הצעירה הניה ודוד לאון שגר אצלה אחרי גירושין מאשתו, עברו לגור אצל דוד יזו, עברנו אמא הצליחה להשיג דירה – חדר אחד באותה החצר. עזבנו את הבית היפה והמטופח שלנו ועברנו לגור בכך שכל הרהוט שלו היתה מיטה, ספה וארון. חוץ מזה שולחן עם שני שרפרפים ואיזשהו ארון מטבח קטנצ'יק. בכדי לפתוח את הארון היה צריך להזיז את הספה קדימה ואז לא היה מעבר בין תנור בישול לשולחן, אבל זה עדיין היה ארמון וזה היה שלנו.

בזמן הזה, הגרמנים אירגנו יודנרט (ועד היהודים) שבראשו עמד מכר טוב של אבי ד"ר הרץ, ואורדנגסדינסט (משטרה יהודית) שהיו צריכים לנהל את החיים של הקהילה. הפעולה הראשונה שלהם היתה לפי דרישה של הגרמנים, השגת רשימות של אנשים. זקנים וחולים שאחרי זמן מה באקציה (פעולה) הוציאו אותם מהבתים והובילו אותם לשדה מאחורי בית מטבחים העירוני וירו בהם לתוך קבר אחים שחפרו לעצמם. לא כולם מתו במהירות, האדמה זזה עוד שעות רבות אחרי שהקבר כוסה.

התקרר החורף ונעשה קר. לא היו לנו בגדים חמים כי אלה נשדדו. בהתחלה אחד הפועלים של המנסרה החזיר לאמי מעיל של אחי שכביכול מצא אותו בין בולי עץ. עבורי ידידה של הורי תפרה מעיל מאיזה שהוא סמרטוט. ואמא נתעשרה בבגדים של הדודות. גרוע מזה – לא היה אוכל. נמכרו התכשיטים המעטים שהיו לנו. הטבעות של אבא ואפילו העגילים שלי. למזלנו הפועלים היו מביאים לפעמים מעט קרשים לחימום.

עוד בהתחלה, דרשו הגרמנים להחזיר את כל מקלטי הרדיו וכל הפרוות. אמי הסתירה את מעילי הפרווה שהשאירו השודדים, כנראה לפי הוראות הגרמנים ומכרה אותם לקראת החורף עבור כמה שקי קמח ותפוחי אדמה וזה איפשר לנו איכשהו לעבור את החורף. המצב של האוכלוסיה היהודית בעיר ובמיוחד של העניים היה נורא. הרעב והקור חיסלו ללא הרף. כל יום היו מוציאים עשרות גופות של אנשים שמתו מסיבות אלה. אנשים נפוחים מרעב הסתובבו בין הבתים והתחננו לפרוסת לחם או קליפה של תפוחי אדמה. ובין אלה היו גם אנשים אמידים מאד שנשדדו כמונו ונשארו ללא כלום.

בא אביב וגם הקמח ותפוחי אדמה עמדו להיגמר. היינו רעבים כל הזמן, אף על פי שלא היה יום שלא אכלנו "משהו". אני הסתדרתי הכי טוב. הייתי מבלה הרבה אצל הדודים. גם שם לא היו עודפי אוכל, אבל דודה כמילדת היתה מקבלת תמורת עבודה מזון ותמיד הייתי מקבלת אצלם משהו לאכול.

אחי היה ביישן וניקשר מאד לאמא, ואמא השתדלה לא לבוא בזמן הארוחות. בזמנים אלה עזרו לנו מאד ההורים של יהודית סד, חיים ורזיה רוט, וזה בצורה מאד עדינה ולא פוגעת. הם עסקו במסחר, זאת אומרת – היו מקבלים מאנשים כל מיני חפצים ומוכרים אותם לגויים תמורת מזון, עבור שרות זה היו מקבלים אחוז מסוים של התמורה. הם נהגו לבקש מאמי שכביכול תעשה טובה ותמסור את הדברים לגוי מסויים והיו נותנים לה את הרווח של העסקה. חוץ מזה כל העסקאות האלה היו מבוצעות בשעות הצהריים, כדי לכבד את אחי ואת אמי בצלחת מרק.

אבל המצב נהיה כל פעם יותר קשה לאנשים לא היה כבר מה למכור והמחירים היו כל פעם יותר נמוכים.

בתקופה זו באה צרה נוספת – טיפוס. אלה שלא מתו מקור ומרעב מתו ממחלה. היתה שמועה שהגרמנים שתלו בין האוכלוסיה כינים עם חיידקים של המחלה. אבא פנה ליו"ר היודנרט דר' הרץ כאל ידיד ומישהו שהיה חייב איזה שהיא טובה לאבי וביקשה עצה ועזרה. הוא היה מאד מאד מנוול. הוא הכניס אותנו לרשימות עזרה סוציאלית בידיעה ברורה שאלה הם הרשימות שישמשו את הגרמנים באקציה הקרובה. זמן קצר אחרי הביקור אצלו אני חלתה בטיפוס. אני הייתי רק בת 11 ולא יכולתי לטפל באמא. אחותה הצעירה הניה עברה אלינו לטפל בה. בגלל חוסר מקום בחדר שלנו, אני עברתי לדודים. אחי לא היה מוכן לעזוב את אמא ונשאר איתם.

אחרי שאמא הבריאה מהמחלה הקשה, עם סיבוך של דלקת ריאות, אחי נדבק ממנה וחלה גם הוא. כל הזמן הזה אני הייתי אצל הדודים בכדי שלא להידבק במחלה. גם אחי הבריאה ותוך ימים ספורים היו צריכים לחטא את הבית ואז הייתי צריכה לחזור אבל לא הספקתי. החלה אקציה חדשה והגרמנים הלכו לפי רשימות של העזרה הסוציאלית.

היה לילה, אנחנו, הדודים ואני ועוד כמה שכנים, שכנו על גג הבית וראינו איך מוציאים את אמא, את אחי ואת דודתי הניה מהבית. רציתי מאד להצטרף, אבל הגג שעליו שכנו היה מפח וכל תנועה הרעשה נורא בלילה השקט הזה והיתה מסכנת את חייהם של אלה ששכנו על הגג. כשהגרמנים אמנם הלכו לפי רשימות אבל לקחו גם כל אחד המזדמן בדרכם. שמענו גם איך הוציאו מהבית את סבתא שסירבה לעלות על הגג. היא היתה מבוגרת מאד וגם לא הרגישה אז טוב.

אני לא זוכרת כמה אנשים לקחו בלילה הזה. הם לקחו אותם ליער בקירבת העיר וירו בהם. באותה השיטה, לבורות שחפרו לעצמם ומי יודע למי היה יותר טוב, לאלה שנהרגו או לאלה שנישארם כמו השכנים שלנו שהשאירו אותם בינתיים אבל לתינוקם ניפצו את הראש בעמוד חשמל לעיניהם. אם התינוק השתגעה ואחרי זמן קצר ירו בה ברחוב. גם כן אני זוכרת רק את המקרה ולא שם של המשפחה, אני נשארת בחיים בינתיים ולא בכיתי אפילו. לא היו לי יותר דמעות.

יום אחד לא היה אוכל בבית דודתי ואנו הלכנו לכפר הסמוך לעירנו, במקום שהתגורר אחד מתלמידיו של דודי. ידענו ששם נקבל קצת מזון. כפי שציפינו קיבלנו קצת תפוחי אדמה וכמה תפוחי עץ והתחלנו ללכת בדרך הביתה. פתאום הופיעו לפנינו שני שוטרים גרמנים רכובים על סוסים. שכחתי לספר, שכבר בשבוע הראשון של הכיבוש, כל יהודי היה חייב לענוד סרט רחב עם מגן דוד על זרועו השמאלי. גם דודתי ואני ענדנו את הסרט, אלא שמגן דוד של דודתי היה אדום וזה סימל שירותי רפואה. לפי הסרטים האלה השוטרים הכירו מיד עם מי יש להם עסק. הם עצרו אותנו, שפכו את המצרכים והתחילו לחקור איפה היינו ומה עשינו.

דודתי הסבירה שהיתה אצל יולדת וממנה קיבלה המצרכים, שום דבר לא עזר, הם רצו לקחת אותנו למשטרה וכבר ראינו לפנינו את הסוף. ואז דודתי בפעם הראשונה הזכירה את מוצאה.

דודי יזין שירת במלחמת העולם הראשונה בצבא האוסטרי בווינה. שם הכיר נערה תלמידת בית ספר למיילדות והתאהב בה. היא היתה נוצריה, אבל הסכימה להתגייר לפי דת הדין. הם התחתנו ובאו לגור בעיר הולדתו – בורסלב. כשהגרמנים כבשו את העיר, היא קיבלה פתאום משלוח מוינה, מבן דודה שהיה לה איתו קשר, הוא הודיע לה שאחיה היחידי שהיה עדיין חי ממשפחתה, התאבד לפני גיוסו לצבא הגרמני ללא שום פרוש נוסף, אבל במשלוח היתה גם תעודת לידה שלה. ההבדל בין תעודת הלידה שהיתה

בידה וזו שהתקבלה היה במשפט אחד שנוסף במקור. בתעודה החדשה לא היה כתוב "יצאה מכנסיה הקתולית".

במהרה הבנו מה היה הפרוש של המשלוח שלא ביקשה. אבל דודתי החליטה לא להשתמש בתעודה. היא טענה שאחרי עשרים וחמש שנות נשואים עם יהודי היא לא תעזוב אותו בגלל איזה שהוא מטורף שהגיע לשלטון הגרמני. ואז, כשעמדנו לפני שני השוטרים, המסתכלים עלינו בעליונות מגובה של סוסיהם, חסרי אונים ומלאים פחד, היא אמרה: "תראו, אם לא הייתי לפני 25 שנה מתחתנת עם יהודי, לא הייתי עכשיו עומדת כאן לפניכם". הם ביקשו תעודה והיא הראתה להם. אז הם עזבו אותנו והתרחקו צוחקים מהמראה של אישה וילדה האוספים את המצרכים מעפר הדרך.

זמן קצר אחרי זה הגרמנים ריכזו את היהודים בשני רובעים בשני קצוות של העיר. דודתי כמיילדת קיבלה תנאי לוקסוס – חדר ניפרד למשפחה. הרובעים לא היו עדיין סגורים הרמטית. כל הגברים שעבדו קיבלתו תוויות נוספות עם אות "R", המצביע על שימושם וחיוניותם עבור הרייך השלישי.

שוב בא החורף. חורף קשה של שנת 1942. ושוב אקציה שנמשכה עם הפסקות קצרות 4 שבועות. דודתי ואני ישבנו בכפור הזה, שלושה שבועות, מוסתרות באסם אצל תלמיד של דודי. אותו התלמיד שאצלו היינו מקבלים לפעמים קצת אוכל. ישבנו בין שיפולי חיטה וגרעיני החיטה היו המזון העיקרי שלנו. רק מאוחר בלילה אישתו היתה מביאה משהו חם לאכילה. אחרי שלושה שבועות, דודתי הוזמנה לילה אחד לדירתם וחזרה עם בכי מר. היא אמרה לי רק שאנחנו נעזוב בקרוב. האמת, מה שאמרו לה היא סיפרה לי רק אחרי שעזבנו. הם אמרו: שהם פוחדים להחזיק אותנו יותר. שהאחים שלו, המשרתים ביחידה האוקראינית של ה-S.S צריכים להגיע לחופשה והם תומכי היטלר נלהבים. שדודתי חיונית כמיילדת ולא יקרה לה דבר, אך אותי אין ברירה אלא למסור לגרמניים. היא התחננה לפנייהם שלא יעשו כלום לפני שיצרו קשר עם דודי. הם הבטיחו לה, אבל היא פחדה שהם לא יעמדו בהבטחתם וכל הלילה לא עצמה עין.

למחרת בצהריים, הגויה נכנסה לאסם ולחשה שדודי אמר שנחזור בלילה הביתה, לרובע, ששררה בה עדיין האקציה. בלילה יצאנו מן האסם. הגויים הכניסו אותנו הביתה. שם התחממנו קצת והתרחצנו בפעם ראשונה אחרי שלושה שבועות. קיבלנו גם מעט צידה לדרך ושתי יתדות שנוכל להעזר בהם בהליכה. אחרי שלושה שבועות של ישיבה בקושי עמדנו על הרגליים. בחוץ שררה סופת שלג עזה וזה היה מזלנו כי ברחובות לא נראתה נפש חיה. מרחק של 4 קילומטר עשינו במשך 4 שעות, אבל בסוף איך שהוא הגענו. בבית דודי הכין בינתיים מסתור מתחת לרצפה, פרוביזורי מאד אבל יותר טוב מכלום.

למחרת בבוקר, הדודים יצאו לעבודה ואני נשאיתי לבד. בזמן שהיינו במסתור התגורר עם דודי בחור. הכרתי אותו, אמנם היום אינני זוכרת את שמו, דודי אמר לי שבמקרה שיבוא, אכניס אותו לבית. כשהוא צריך לקחת את חפציו שהשאיר בדירה. אחרי זמן מה, מישהו דפק בדלת, הסתכלתי מאחרי הוילון וראיתי דמות במעיל כפי שהיה לאותו הבחור. כבר רציתי לפתוח את הדלת, אבל נתקפתי באיזה הרגשה מוזרה מאד וחשבתי בליבי: אני לא אפתח. שיחזור כשהדודים יהיו בבית. לפתע שמעתי את קולו של השכן ממול – קימלהיים. בתו למדה איתי בבית הספר, אבל אז נלקחה כבר על ידי הגרמנים. הוא אמר: את מי אתה מחפש, ברונגרבר? עוד לא מספיק יהודים סחבת? אתה יודע שאלה יצאו לעבודה. אז שמעתי את השוטר היהודי ברונגרבר אומר: הם כן, אבל הילדה צריכה להיות בבית. ושוב קימלהיים ענה לו: הם לקחו אותה איתם, נבלה שכמוך. לך מכאן רוצח עמך, גם יומך יגיע. הוא עזב את הדלת והתרחק ואז ראיתי שלשוטר ברונגרבר יש מעיל זהה למעילו של הבחור שהיה אמור לבוא, ושרק בדרך נס לא פתחתי לו את הדלת.

אחרי האקציה הזאת, הישוב היהודי בעיר היה כבר מדולל מאד.

כל המשפחה של אבי פרט לאחיו שעליו לא ידעתי שום דבר עד לשחרור, לא היתה בחיים. מכל המשפחה הרחבה של אמי נשארו הדודים שאיתם הייתי ודוד ליאון שהיה מופיע מדי פעם. כל הבני-דודים ומשפחותיהם כבר לא היו. בת דודתי נוסיה, בת של אחות הגדולה של אמא, היתה במחנה ע"י עיר הקרובה דרוהובץ. ומידי פעם לפעם היינו מקבלים הודעות ממנה עם בקשות עזרה. אך מי היה יכול לעזור, הרי לא ידענו לעזור לעצמנו. במקרה הטוב היינו משתדלים להעביר לה מנת לחם, שגם זה לא ידענו האומנם יגיע אליה.

ושבו הגיע אקציה חדשה. דודי איזיו ניהל אז נגריה בקופת חולים והסתיר אותנו באחד הבניינים של הקופה. ישבנו כבר כמה ימים בחדש ריק לגמרי ואזלו כל המצרכים. יום אחד הודיעו על הפסקה באקציה ואז שלחו אותי לקנות אוכל. שלחו אותי בגלל המראה שלי, ילדה עם עיניים כחולות, שתי צמות בלונדיות, דוברת פולנית טובה ללא מבטא יהודית, לא היתה נראית שונה מכל ילדה פולנית.

הלכתי לשוק לקנות תפוחי אדמה. לא היה לנו שום סל אז קשרתי אותם באיזה שהוא סמרטוט כמו ילדת איכרים. אחרי כן נכנסתי לחנות פינתי בצומת הנקרא "הוגטקה" בשביל לקנות עוד כמה גרם שומן. כשנכנסתי לחנות, נבהלתי מאד. בתוכה היו שלושה בנים, גויים שלמדו איתי בכיתה. אחד מהם רומק סקיבה, היה שייך למשפחה גבוהה מאד. בכיתה ג' היה בגובה של המורה. התענוג הגדול שלו היה למשוך לי בצמות ובחורף להכניס לי שלג לתוך הצווארון. יום אחד שמתי לו רגל והוא התחלק אל השלג ונפל בכל אורכו ומאז פחדתי פחד מוות מנקמתו.

השניים האחרים היו תאומים, ששמם איננו זוכרת. אבל הם ידעו בדיוק שאני יהודיה. אחרי רגע נכנס גם נער שהיה מביא עיתונים הביתה וגם הוא הכיר אותי היטב. עמדתי על יד הדלפק וביקשתי את הדרוש לי כשפתאום נכנס לחנות יהודי, בעל חנות ממתקים גדולה ברחוב הראשי בעיר. שמו היה אוברלנדר והכרתי אותו טוב. הוא ביקש 2 ק"ג תפוחי עץ, אבל לא הספיק לקבלם. אחריו נכנסו שני שוטרים אוקראינים ובמכות הוציאו אותו מהחנות. באותו הרגע, ארבעת הבנים שהיו בחנות עשו מעגל מסביבי והתחילו לשוחח איתי כאילו שנפגשנו אתמול ומחר נפגש שוב בבית הספר. סיבבתי את הראש לכוון החלון וראיתי שבמרכז הצומת עומדת קבוצה של יהודים, מוקפת על ידי שוטרים אוקראינים וגרמנים ורק לחש של רומק סקיבה "תרגעי, את איתנו" מנע ממני מעשה שטות – כמו בריחה או יציאה מהחנות.

קיבלתי מה שביקשתי, שילמתי, ויצאנו ביחד. הם ליווי אותי עד שהתרחקנו מהשוטרים והציעו ללוות אותי למקום המחבוא. אבל אני פחדתי לגלות להם איפה אני מצאת וביקשתי ללכת לבד והם הסכימו.

הבנתי שאני לא יכולה ללכת ברחובות והחלטתי לעבור דרך חצרות בין הבתים. מעבר לכביש היה אזור יהודי. במעבר שאליו פניתי עמדו שתי גויות, הן בכו ועשו סימנים למישהו מעבר לכביש. נעמדתי אחריהן והסתכלתי. בפתח הדלת עמדה בחורה יהודיה, צעירה ויפיפייה, והם סימנו לה שלא תצא מהבית. אני ידעתי שהרחוב ריק ברגע זה משוטרים והיא יכולה לעבור את הכביש ולברוח. נעמדתי מאחריהן ועשיתי סימנים הפוכים. אבל היא הכירה אותן ולא אותי ונכנסה הביתה. אני לא יודעת מה שמה ולא יודעת מה היה גורלה, אבל אני לא יכולה לשכוח את המקרה. היא היתה כל כך צעירה ויפה.

הגעתי בחזרה לקופת חולים ונכנסתי לנגריה. כולם נשמו לרווחה כשראו אותי כי ידעו כבר שאקציה התחילה מחדש, דודי לקח את המעיל שלי והעביר אותו לדודתי למחבוא. היא ישבה שם בבכי מר ולא יכלה לסלוח לעצמה ששלחה אותי לקניות ברדת החשיכה. חזרתי למחבוא גם אני.

בלילה שאחרי זה נפרצה הדלת והגרמנים הוציאו את כולנו החוצה. בחצר עמדו כבר קבוצה גדולה של יהודים. כל אלה שעבדו בבתי מלאכה ומשפחותיהם שהסתתרו בכל מיני מסתורים בשטח הקופה בהסכמה שקטה של המנהל סמולינסקי, עמדו בכמה שורות ורעדו מפחד. פתאום דודתי תפסה אומץ ואמרה: **אני לא יהודיה. אני גרמניה כמוכם.** המפקד של הגרמנים שאל אם יש לה תעודות. והיא אמרה שכן. אז הוא אמר לה לצאת מהשורה ולהציג את התעודות לפניו. אני עמדתי דבוקה אליה כולי פחד. ברגע שהיא התכוונה לצאת צעקתי משום מה בגרמנית: אמלה! לאן את הולכת? ברור שלא התכוונתי אליה, כשצעקתי אימלה אלא היתה זו צעקה של ילדה במצוקה נוראית. אבל הגרמני פירש את זה אחרת. הוא שאל את הדודה אם אני בתה? והיא בקור רוח ענתה לו: כן, זו בתי. ואז הוא אמר גם לי לצאת, הוא הסתכל בתעודות של הדודה ושלח אותנו עם אחד השוטרים לתחנת המשטרה. השוטר לא שמר עלינו במיוחד. יכולנו כבר לברוח. הוא לא הלך אחרינו אלא על ידינו וזה איפשר לדודתי, שבצורה בלתי מוסברת חשבה בצלילות דעת על כל דבר, להפטר בדרך מהתעודות שלי וגם כמה תמונות שלי עם הורי האמיתיים.

במשטרה השוטר הציג את הנושא כברור, שדודתי היא לא יהודיה, אלי בכלל לא שמו לב. הם יעצו לנו לנסוע לאיזה שהוא מקום לכמה ימים עד שהאקציה תגמר. אבל לא לדרהובץ. כי גם שמה נמשכת אקציה, ואחר כך לחפש מגורים מחוץ לאזור היהודי. בסוף השוטר ליווה אותנו לתחנת רכבת. זו היתה שעת עוצר והוא השאיר אותנו לבד. עשינו רגע חושבים. היינו צריכים להגיע לעיר סמבור כי שם היתה גרה גב' סמולינסקי אישתו של מנהל קופת חולים.

דודתי רצתה דרכה ליצור קשר עם בעלה, בכדי שינסה להוציא את הדוד. אך הרכבת לסמבור היתה אמורה לצאת רק כעבור כמה שעות ואנחנו לא יכולנו להישאר בתחנת בעיר שדודה כמיילדת היתה דמות מוכרת. מוכרת כאשתו של יהודי - ולכן יהודיה לכל דבר. נוסף לזה, התנהגות מסויימת של קבוצה גרמנים אחת לא הבטיחה שקבוצה אחרת תתנהג באותה הצורה. תוך שעה היתה יציאת רכבת לעיר סטרי, אז קנינו כרטיסים לשמה.

השעה שנותרה לנו עד לצאתה של הרכבת, ניצלנו לשינוי שמי. שמי המקורי היה קלרה. שם כמעט לא מוכר בין הפולנים. כל הקלרות היו יהודיות. השינוי לא היה קשה (גם בגלל זה שלא אהבתי את שמי במיוחד) קלרה - קלרסה - רסיה - רישרדה. באותה השעה הפכתי מקלרה טילמן לבת דודה שלה רישרדה הלמן-ליטמן.

הגענו לסטרי לפנות בוקר. נכנסנו לשירותים וסידרנו את עצמנו קצת. הסתובבנו בחדרי המתנה של תחנת הרכבת עד שעה שמונה בבוקר בערך והרכבת לסמבור היתה אמורה לצאת אחרי צהריים ולא ידענו מה לעשות בזמן הזה. בשמונה יצאנו העירה. הסתובבנו עד שלא יכולנו יותר ואז הדודה, שבעצם הייתי צריכה לקרוא לה כבר אמא, החליטה. נכנסנו למסעדה שהכניסה מותרת לגרמנים בלבד. הדודה הזמינה מאכלים שדרשו הכנה (זאת אומרת, זמן). אכלנו ארוחת מלאכים שמתחילת המלחמה יכולנו רק לחלום עליה. לחם לבן, ביצים, שֶׁפֶק, אני שתיתי שוקו והדודה קפה טוב.

במסעדה היה הכל, כאילו אין מלחמה בעולם, דברים שגם הפולנים לא יכלו להשיג. אחרי הארוחה הדודה ביקשה נייר מכתבים וכתבה מכתב "כלום" ארוך המיועד "לאף אחד" במטרה אחת ויחידה - לנוח ולהרוויח זמן, אבל שאיפשר לה לשבת לנצח-לא לעורר תשומת לב. שילמנו פרוטות ויצאנו. דודתי נזכרה באיזה מילדת יהודיה שהיתה גרה בסטרי והתחלנו לחפש רובע יהודי בלי לשאול אף אחד. בסוף פגשנו איזה אישה שהיתה נראית יהודיה ודודה שאלה על המיילדת. האישה הסתכלה עלינו בתמיהה ואמרה: עכשיו בזמן האקציה את מחפשת יהודיה? הדודה לא איבדה את ראשה, היא אמרה: שמעתי שהיא טובה מאד. אולי את יכולה להמליץ לי על מיילדת טובה אחרת? האישה מסרה לה איזה כתובת והיא רשמה בקפדנות והודתה לה על השרות והסתלקנו כמה שיותר מהר מהמקום.

חזרנו לתחנת הרכבת. תחילה נכנסנו למזנון המיועד לגרמנים בלבד. בכל התחנה היה דוחק נוראי. גם במזנון זה לא היה מקום לשבת. היו שם גם אזרחים, אבל רובם היו חיילים. קנינו איזה שהוא שתיה ושתינו בעמידה. פתאום ראיתי איש גסטפו מתקרב אלינו. לא הספקתי להגיב ורק החוורתי מאד, כשהוא נגע בכתף של הדודה (היא עמדה עם הגב אליו) היא נבהלה אבל הוא אמר: הבאתי לך כסא, הילדה כנראה עייפה מאד, היא לבנה לגמרי.

אחרי זמן, הבחנו בשתי נשים מתלחשות לפי מבטיהם הבנו שדיברנו עלינו. הבנו שהזמן להסתלק. ועברנו לחדר המתנה של בני תמותה רגילים. הדוחק היה עוד יותר גדול. אחרי זמן מה התפנו שתי מקומות על ספסל שעל יד חלון. הזמן כאילו שלא זז והמתנה התמשכה לאין סוף. כשעתיים לפי יציאת הרכבת ניגש אלינו שוטר אוקראיני וביקש תעודות. הדודה הציגה לו אותם. הוא עשה רושם שלא מבין כלום והלך. נשמנו לרווחה, אך מוקדם מדי.

אחרי כמה דקות התקרב אלינו איש גסטפו עם כלב זאב גדול. הוא ביקש שוב תעודות, אבל אלה לא סיפקו אותו. הוא התחיל לחקור את דודתי איפה ועבור איזה מחיר קנתה אותם. הוא גם טען שהדודה דומה ליהודיה וזה היה גם נכון, כי מהאבא ההונגרי שלה ירשה שיער שחור ואך ארוך. כל הזמן הזה אני ניסיתי להרגיע את עצמי וכעזר לכך היה הכלב. אצלנו בבית היו תמיד כלבים גדולים. אני גדלתי איתם ולא פחדתי מהם. התחלתי אז לדבר אל הכלב ולשחק איתו. אחרי כמה זמן איש הגסטפו שם לב אלי ופנה אלי ושאל אם זו אמא שלי? אמרתי לו שכן. אז הוא אמר את באמת לא נראית כמו יהודיה. ואני עניתי בחוצפה למה שאני אראה, אני לא יהודיה וגם אמי לא. וכל זה בגרמנית שוטפת כאילו שלעולם לא השתמשתי בשפה אחרת. הוא הסכל רגע ואמר: לא, אתן לא יהודיות. עם יהודיה הכלב לא היה משחק, הוא היה טורף אותה. הוא ביקש סליחה ועזב.

השכנים לספסל פנו אלינו בשאלות ואחת אמרה: תסתכלו בחלון! הסתכלנו וראינו איך שוטרים עם כלבים, בצעקות ומכות, מובילים שיירות יהודים לקרונות ורק אז הגיע למודעות שלי כמה קרובות היינו להיות איתם ביחד.

לסמבור הגענו ללא בעיות נוספות. גב' סמולינסקי לא היתה בבית ורק כתבנו לה מכתב בו ביקשנו שתתקשר לבעלה ושהוא יטפל בשחרור של דודי, בלי להתחשב בהוצאות. איך שהוא מצאנו את הגטו שהיה כאן כבר סגור. אך מכר של דודתי היה רופא והתגורר בבית הגובל עם הגטו שיוכל לטפל גם בלא יהודים, ושם מצאנו מקלט עד גמר האקציה ששררה גם בסמבור.

אחרי האקציה הלכנו שוב לגב' סמולינסקי. היא דאגה לנו מאד, לפי דבריה, ושמענו ממנה שבעלה הצליח להוציא את דודי והוא ממתין לנו בבית, אילו יכולנו לחזור ברכבת הראשונה. בבית, סיפר לנו דוד איזיו, שבתחנת רכבת במחסנים, שהיו מקום ריכוז של היהודים שנתפסו באקציה זו, נפגש עם דוד לאון. היו שמה גם גרושתו סבינה ובנו הקטן אולק והוא ראה איך שלושתם הוכנסו לקרון.

חזרנו הביתה והתחלנו לחפש דירה מחוץ לרובע היהודי. יום אחד פנה אל הדודים יהודי בשם וילץ. הוא הציע לשכור דירה של גיסו, שהיה בעל חנות ספרים גדולה בעיר. הוא סיפר שבדירה נמצא מסתור שהוכן היטב והתנאי היה שהוא ומישפחתו וגם משפחותיהם של אחים של אשתו יוכלו להסתתר שם, הדירה היתה במקום טוב מול הרובע. היא היתה בבעלות של משפחת דומברובסקי המוכרת לנו מזמן ולא היתה שום בעיה להשיג אותה. היה זה בית קרקע מורכב מארבע דירות של שנים ושלושה חדרים עם שירותים בחצר בקבוצות של שתיים. ברור שהשירותים היו ללא מים זורמים, אלא בורות מכוסים במבנה של עץ, שהיו מרוקנים אותם כשהתמלאו. לכל דירה היתה שייכת גינה של כ- 150 – 200 מטר. התיאור המפורט של הדברים אלה יתברר בהמשך. ועוד דבר חשוב. מים זורמים

לא היו בבית. הצינור המוביל מים עבר לאורך הרחוב ונקודת שאיבה היתה במרחק 200 מטר.

כפי שסיפרתי, בבית היה מסתור מתחת למטבח היה מרתף שהכניסה אליו היתה דרך דלת ברצפה. המרתף היה מלא עם ארגזים ריקים. שתכננו כנראה ספרים שהוצאו, שאף אחד לא טרח לפנות אותם. כפי שהתברר אחר כך למזלנו, כמעט מול המדרגות שוחררו בקיר כמה לבנים ומתחת החדר, בין יסודות של הבית, נחפר מרתף נוסף ושמה השתלשלנו פנימה דרך הפתח הצר שסגרנו מיד אחרינו.

על האדמה הערומה פיזרנו שמיכות, ששימשו לישיבה ושינה לפי הצורך והתכסנו בשמיכות אחרות. ביום היינו מדליקים נר, אבל ברדת החשיכה היינו מכבים אותו מיד ומפחד ששמץ של אור עלול לנצנץ החוצה או למרתף של אחד השכנים. אחרי איזה וילון מאולתר עמד כלי ששירת אותנו כשירותים.

פעמיים ביום, מוקדם בבוקר ובערב, הדודה (קראתי לה כבר אמא) היתה מביאה אוכל ומים ומוציאה את הכלי עם הצרכים. האוכל היה משובח ביותר. בתחילה כתוספת לתירס היה קצת חלב או חמאה, אבל כשאזלו האמצעים, אכלנו תירס, תפוחי אדמה, שעועית ולקינוח פרוסת לקח דמוי האדמה שעליה שכבנו. ישבנו במסתור שלוש עשרה שעות, כולנו היינו כמשפחה אחת, אחים, גיסים, וילדיהם. משפחת וילץ, זנג ועוד משפחה ששםם אינני זוכרת, ורק אני הייתי גוף זר בכל החבורה.

כולם גם היו מבוגרים ואני הייתי ילדה. ההיגיון יאמר שבגלל זה היו צריכים לדאוג לי יותר, אך המציאות היתה שונה. לא פעם אחת סחבו לי את פרוסת הלחם ואיימו עלי לא לספר לאמא. אני זוכרת כמה זמן ישבתי בתוך בור. יום אחד התעוררתי עם כאב גב נורא. שכבתי על האדמה הגלויה. בלילה הוציאו מתחת את השמיכות. זה לא יכלו להסתיר. וכשאמא ראתה אותי בוכה החליטה מיד: את יוצאת.

יצאתי מהבור. ביום הסתתרתתי במיטה מתחת לשמיכות. בינתיים אמא הכינה את השטח וסיפרה לכל השכנים שהיא מביאה את ביתה הביתה. אחרי זמן מה שנראיתי כבר דומה לבני אדם נורמאליים, אמא הודיע שהגעתי. כולם ברכו אותי ואחת השכנות הביאה לי אפילו מתנה – כמה קוביות סוכר. השתדלתי לא להסתובב יותר מידי אבל בכל זאת לא היית סגורה הרמטית בבית.

סיבה נוספת לכך, היתה העובדה שלאמא ולי היה זוג נעלים אחד ושמלה היחידה שהיתה לי תפרתי לעצמי מוילון.

כמה שיכולתי, השתדלתי לעזור לאמא וזה היה הרבה בלהתחשב במצב. אמא היתה צריכה לספק אוכל ל- 14 איש. האם יש לכם מושג מה זה לקנות מצרכים, הבסיסיים ביותר, בלי לעורר תשומת לב, כשבבית נמצאים בן אדם אחד וילדה והמצרכים מיועדים ל- 14 איש? היינו צריכות לעבור אין ספור חנויות ושווקים במרחקים גדולים שאחד מהשני, ולקנות כמויות קטנות של מזון בכל אחד. כמה דליי מים היינו צריכים לסחוב מנקודת שאיבה? ולבשל בסירים גדולים ל- 14 איש כשאנחנו אחד וחצי, ולבית נכנסים שכנים והמטופלות של אמא, והכניסה לדירה היא דרך המטבח?

לאחר מכן באה הבעיה של השירותים. בתחילה רוקנו את הכלי בשירותים שלנו, שובל הבור התמלא מהר מדי יחסית למספר הצרכנים הרשמיים. השכנים התחילו לדבר ואז גילינו את הגינה. בלילות היינו חופרים בורות, שופכים תוכן הכלי ומכסים באדמה. בפיתרון היה טוב רק חלקית. בזמנו אלה, כל אחד שברשותו היתה חלקת אדמה אפילו קטנה ביותר, גידל בה ירקות. היינו צריכים לפתח אסטרטגיה שלמה, איפה ואיך לחפור הבורות ולא לפגוע בסוגי הירקות, שהיו הכרחיים לנו גם לקיום. כולם התפעלו שהירקות שלנו היו הכי יפים בסביבה ולא הבינו מה הסוד של ההצלחה. יותר קשה היה בחורף.

לחפור בחושך אדמה קפואה – קשה כמו אבן, ואחר כך לכסות המקום בשלג בצורה שלא תהיה אפשרית להבחין במקום החפור.

נוסף לכל הצרות האלה, הדיירים התחילו לעשות בעיות. מזמן לא היו לחם יום אמצעי קיום. כל חפץ שהיה אפשר למכור נמכר. אמא עבדה אבל גם הגויים לא מיהרו בזמן קשה כזה להביא ילדים לעולם. כל גרוש שהרוויחה נהפך למזון עבור כולם, אבל זה לא היה הרבה. וזה לא מצא חן בעיניהם. גם התנאים לא תרמו למצבי הרוח אבל בינתיים פעל עוד ההיגיון.

בתקופה ההיא ביקרנו פעם בערב אצל הדוד ברובע. והוא ביקש ממני להישאר ללילה ולנקות כדת את הבית. הייתי עושה את זה מידי פעם אבל באותו הערב היתה לי איזה שהיא הרגשה מוזרה וביקשתי לעשות את זה למחרת בבוקר. למחרת כשעמדתי כבר לצאת מהבית, אמא שמה לב שאישה זקנה הגרה בבית הסמוך לרחוב (הבית שלנו היה בחצר) מציצה מעבר לפינת הבית שלה, עושה סימני צלב ובוכה. היא יצאה לראות מה הסיבה לכך ואני המתנתי לה בבית. היא חזרה במהרה. ברובע התחילה אקציה חדשה ואני שוב ניצלתי דרך נס.

האקציה ההיא היה סוף של הרובע. כבר מקודם פינו הגרמנים את הרובע השני שהיה באזור שנקרא "פוטוק" והעבירו שארית תושביה לרובע שממולנו באזור "וולנקה", עתה כל אלה שנישאו עדיין בחיים רוכזו במחנה בפרבר העיר – מרז'ניצה. המחנה היה סגור, התנועה היתה רק לעבודה ובחזרה. כולם חשבו שהגרמנים יסתפקו בזה והכמה מאוד יהודים שנשארו, כולם עובדים חיוניים, יישארו בחיים. שלושה צעירים יצאו מהמחבוא והלכו למחנה לתנאים "טובים יותר".

לילה אחד הגיעה אלינו אישה יהודיה, עם צירי לידה. היא לא היתה הראשונה. כבר לפניו היו כמה שבאו וילדו אצלנו. אמא היתה מיילדת אותם, יוצאת מהחדר ומשאירה את היולדת עם תינוקה, בפעמים הראשונות היתה בוכה, לאחר מכן לא הספיקו לה הדמעות. התינוק לא היה בוכה אף פעם. אחרי כמה שעות היתה יוצאת מהבית אישה שבורה עם סל או חבילה עטופה באיזה שהוא סמרטוט. בדרך כלל הנשים היו מגיעות מאוחר בלילה, אחרי שהאנשים במחבוא קיבלו את ארוחתם. האישה הזו הגיעה מוקדם ולא היתה אפשרות לספק את האוכל. לפנות בוקר, כשהאישה עזבה ואנחנו נשכבנו לישון לכמה שעות, הופיע פתאום על יד המיטה - אדון זנג שיצא מהמחבוא. הוא צרח ודרש אוכל. לא היה שום דבר מבושל. איך שהוא הצלחנו להרגיע אותו עם חתיכה לחם קטנה שהיתה עוד בבית ולהחזיר אותו למחבוא. אבל מאותו הלילה התחיל הגהנום. האיש השתגע וכל לילה היה מעיר אותנו. כל פעם עם דרישות אחרות. כל פעם עם רעיונות חדשים – פרי דמיונו החולה.

השכנים התחילו לשאול מאיפה הצעקות והמצב נהיה מדי יום יותר גרוע. לילה אחד, אישתו ובנו לקחו אותו ויצאו. אחרי כמה זמן חזרו בלעדיו. אני אז חשבתי שלקחו אותו למחנה. אחרי המלחמה אמא סיפרה לי שהוא נפטר ובזמן שאני ישנתי הוחזר ונקבר במחבוא. היא אמרה שלא ניתן היה להכניס אותו למחנה כי היה מגלה את המקום של המחבוא.

כל הזמן הזה דודי עבד. הוא ניהל נגריה בתשלובת "הנפטה". האמת היא שרוב העבודות בנגריה היו רהיטים שתיכננו ובוצעו לפי הזמנה של הבוס הגרמני. והוא היה שולח אותם לגרמניה – למשפחתו. בכדי לא להישאר עם איזה ארון או מיטה חצי גמורים סידר הבוס הגרמני לדודי איזה כוך על יד הנגרייה שלא יצטרך ללון במחנה. המחנה בזמן זה הלך וקטן. הגרמנים היו מוציאים כל פעם קבוצות אנשים ומעבירים אותם למחנות ריכוז. הם אפילו שיחררו מהמחנה רופא זמן ד"ר קפלנר שמו, שיספר לאנשים

איזה גן עדן שם וישכנע אותם להתנדב ליציאה למחנות. היו גם כאלה שהאמינו והתנדבו.

בינתיים הצבא האדום התקדם לעברנו, אך בשבילנו ההתקדמות היתה איטית מידי. כל יום שעבר לקח איתו קורבנות נוספים.

יום אחד ביקש הבוס הגרמני של דודי לגמור תוך 24 שעות את הרהוט שבתהליך עבודה. ולהתכונן לנסיעה. כאות תודה על עבודתו הטובה של דודי, הוא רצה לשלוח אותו עם הרהיטים בקרון סגור לגרמניה למשפחתו. באותו הלילה ירד דודי למחבוא.

הרוסים התקדמו כל פעם יותר אך הגרמנים לא הפסיקו את פעילותם הרצחנית. במחנה במהז'ניצה לא נשארו יותר יהודים ומי שנתפס נרצח במקום. ראינו כבר אור בקצה המנהרה כשבאה הוויה נוספת.

בבורסלב היתה גרה משפחה גרמנית עתיקה – משפחת מטיאס. היתה זו משפחה עשירה מאד. הם היו גרים במעין ארמון קטן העומד בתוך גן יפה, יום אחד פרצה שמועה שהם נאסרו על ידי הגסטפו כי מצאו אצלם מחבוא עם יהודים. היהודים הוצאו להורג ומשפחת מטיאס נשלחה למחנה ריכוז. לפי סיפורים, מה שהסגיר אותם היתה צריכה מוגברת במזון יקר. היהודים הסתתרו אצלם היו אנשים עשירים מאד ולא חשבו לרדת ברמת החיים. הם קנו שקים שלמים של קמח לבן, אורז ודברי מותרות אחרים, שרק העשירים ביותר יכלו להרשות לעצמם. הבן של משפחת מטיאס היה נשוי עם יהודיה, אבל את אשתו הוא לא החזיק אצל הוריו. בזמן שהוריו נעצרו הוא ביקר את אשתו. ולא היה בבית. בכדי לתפוס אותו, שמו הגרמנים מארב בתוך הבית.

למטיאס הצעיר היתה בת דודה שיצאה עם אחד השוטרים הגרמנים, היא ידעה מתי הוא צריך לחזור ובאותו הלילה, החבר שלה סידר לעצמו שמירה במערב. מה היה בתוך הבית אינני יודעת, אבל הבחור ברח דרך החצר שלנו. השוטר רץ אחריו וירה כמה יריות באוויר בשביל לעשות רושם וכל זה ראתה אמא שעמדה בפתח הבית עם הכלי המפורסם. מאז, היה השוטר נכנס מידי פעם אלינו הביתה, לפעמים רק להגיד שלום ולפעמים בשביל להגיד: בימים הקרובים יהיה חם. תגידי לבעלך שיותר בריא לשבת בבית וזה היה רמז שמתקרבת אקציה חדשה.

יום אחד, כחודשיים לפני כניסת הצבא האדום לעירנו, בשעת הבוקר, הופיע אצלנו בבית איש גסטפו עם כמה שוטרים גרמנים. הוא אמר שנודע להם שמסתתרים אצלנו יהודים והוא בא לערוך חיפוש. אמא כמוכן הכחישה. דיברנו בקול רועם שהאנשים במחבוא ישמעו. אני בדיוק הורדתי אוכל למסתור ולא הייתי בטוחה שהספיקו לסגור את הפתח. אחרי שהשוטרים חיפשו בתוך הבית הם ירדו למרתף. הלבבות שלנו עמדו דום. כפי שסיפרתי, הפתח למחבוא היה מול המדרגות והלבנים שכיסו את הפתח היו כבר משופשפות מרוב שימוש. אבל הגרמנים ראו את הארגזים שהיו במרתף ולא הסתכלו על הקירות.

הם התחילו להזיז את הארגזים הכבדים ולהרים אותם וברור שלא מצאו כלום. בזמן זה איש גסטפו אמר שאני יהודיה ושלח אותנו תחת שמירה של אחד השוטרים למשטרה. כשנכנסנו ישב על יד הדלפק השוטר שלנו. הוא שאל את השוטר המלווה אם הם מצאו משהו? וכשזה הכחיש הוא צעק אליו מדוע הביא אותנו שהדבר על הבעל היהודי ידוע- וסודר ואנחנו, אמא ואני לא יהודיות ותוך כדי צעקות דחף אותנו החוצה.

בדלת אמר לנו בפולנית, כשעתיים לא לחזור הביתה. ממול המשטרה היתה כנסייה, נכנסנו לשמה "והתפללנו" הרבה זמן. שעון לא היה לנו, אבל כשהתחילו לבוא כמה זקנות לתפילת הצהריים יצאנו והמשכנו בדרך הביתה. במחצית הדרך פגשנו השוטרים החוזרים מהחיפוש בידיים ריקות ואילו אפילו חיכו אלינו. אז הבנו למה השוטר אמר לנו לא לחזור מיד הביתה. הוא רצה לתת לנו אפשרות לברוח במקרה שמישהו ימצא.

כשחזרנו הביתה כל השכנים קיבלו אותנו בשמחה. רק שכן מבית הסמוך, מקרי שמו, שהיה בזמנו מפקד המשטרה האוקראינית, אמר לאמא: ידעתי שישחררו אותך, אבל חשבתי שיקחו את הילדה. היה לך מזל שלא היה כבר אף אחד. אז ידענו על בטוח מי היה המקור המידע של הגסטפו.

הרוסים היו כבר קרובים מאד. בתחילת חודש מאי פוצצו בתי הזיקוק "פולמין" בקירבת העיר. היו גם כמה הפצצות בלילות שלא פגעו בעיר, רק נפלו בשדות, אך הפחד מההפצצות היה אפס לגבי השמחה שהגהנום עומד להיגמר. ביוני 1944 שוחררנו.

בבורסלב, לפני המלחמה חיו כ- 45.000 תושבים, מזה כשליש פולנים, שלישי אוקראינים ושלישי יהודים. בעיר היו בארות נפט ומכרה דונג טבעי. ותעשייה פטרוכימית מפותחת. היו בעיר גם שלוש מנסרות גדולות, שהיערות המקיפים את העיר, סיפקו להם עצים לעיבוד.

בין ה- 15.000 היהודים היו בעלי תעשייה, סוחרים גדולים וקטנים, בעלי מלאכה מכל המגזרים ופועלי תעשייה מיקצועים ולא מיקצועים. היו עשירים מאד ועניים מאד.

מתוך ה- 15.000 היהודים המתגוררים בבורסלב וכמות לא קטנה מזו שגרו בעיירות וכפרים של הסביבה, נשארו אחרי המלחמה כ- 500 איש וזה כלל את אלה שהיו מוסתרים בחזרו ממחנות ריכוז ואלה שחזרו מברית המועצות. לאן חלקם הגיע מרצון וחלקם נלקחו בכח בשנות 1939 – 1941.

זהו סיכום של שלוש שנים מחיי שאסור לשכוח אותם לדורות.

בזמן השחרור הייתי בת ארבע עשרה, והייתי נראית כבת אחת עשרה. מה שעבר עלי זה אפס לגבי מה שעבר על אלה שהיו בגטאות של הערים הגדולות ובמחנות ריכוז. ובכל זאת היו אלה שלוש שנים שהרגשתי כבעל חיים הבורח מפני הציידים, בסביבה עוינת ובחוסר אונים מוחלט. [7]



יהודייה קשישה משגיחה על ילדים קטנים בדרך לתאי הגזים, מאי 1944 [ארכיון יד ושם]

נתן אלתרמן/ על הנער אברם

בהיותו ישן על מדרגות ביתו בפולין
בתום המלחמה, מפחד לשכב במיטתו.

עיר פולנית,
ירח רם,
וכתמיד - עננים בשיט.
בבוא לילה שוכב זה הילד אברם
על אבני מדרגות הבית.

מתייצבת אמו לפניו מקרוב
וברגליה בארץ איננה נוגעת.
ואומרת: אברם! קר הלילה ורטוב.
ביתה בוא! למיטה המוצעת.

ועונה לה אברם:
אמי, אמי,
לא אישן במיטה ככל ילד.
כי אותך בה ראיתי,

אמי, אמי,
ישנה ובליבך מאכלת.

מתייצב אז אביו ומושיט אליו יד
וגוער בו, שקוף וגבוה.
ואומר לו: אברם, בוא הביתה מיד
בני אברם, חיש הביתה בואה.

ועונה לו אברם:
אבי, אבי!
שם אפחד לעצום העיניים.
כי אותך שם ראיתי,
אבי, אבי,
דום ישן בלי ראשך על כתפיים.

אז ניצבת מולו אחותו הקטנה
וקוראת לו הביתה בבכי.
אך עונה לה אברם: שמה את ישנה
עם דמעת המתים על לחי.

לפניו מתייצבות אז שבעים האומות
ואמרות:
הננו עליך!
בשבעים פקודות חוק ושבעים קרדומות
אל הבית הזה נשיבך!
ואותך במיטה המוצעת נניחה
וישנת בה דום כאביך!

ואברם בחלום
צועק "אבי!"
וקורא שם אמו ועונה היא:
בני, אשרי... כי לולא הסכין בלבבי,
לבבי בי נשבר לשניים.

אז בליל הושלך הס
וירח הועם,
ומול ברק פגיונות שוחרים לציד,
היה דבר אדוני אל אברם, אל אברם
הישן בפרוזדור הבית.

לאמור: אל תירא
אל תירא, אברם,
כי גדול ועצום אשימך,
לך לך, דרך ליל מאכלת ודם,
אל הארץ אשר אראך.

לך לך דרך ליל מאכלת ודם
כחיה, כתולע, כציפור.
מברכיך אני אברך, אברהם,
ומקלליך אאור.

--כך. לפרק הזה בקורות-העיתים
שם קורא בעולם: בעיית הפליטים!
אך לא זו הבעיה,
לבלרים בני חיל...
ולא היא הקורעת תיקים ותיל!

ולא היא מוליכה הספינות אלי ים!
כי מוליך אותן רעם עתיק וגבוה,
כי מוליך אותן צו לידותיו של העם,
כי מוליך אותן דבר אדוני אל אברם.

- ויחרד אברהם ויפול על פניו
ויצא מני בית ושער
כי הצו שרעם על אברם האב
רועם על אברם הנער.



בול יזכור שצויר ע"י תלמיד
ביה"ס המשותף-כפר בלום

ילד לבוש סחבות, ביילורוסיה, 1944
[ארכיון יד ושם]



בול שצויר ע"י תלמיד
ביה"ס המשותף-כפר בלום



ילדים מקבצי נדבות בגטו ורשה [ארכיון יד ושם]

סיפור – עדותו של משה פורת, שהיה בן 9 בעת פרוץ מלחמת העולם השנייה

משה פורת נולד ב-1931 בהונגריה. בן 9 היה כשפרצה מלחמת העולם השנייה. בן 13 היה כאשר נכנסו הגרמנים להונגריה. עבר את איימי השואה, קוצצו פאות ילדי המשפחה, אביו נרצח, המשפחה עברה טלטולים קשים כאשר נאלצו לנדוד ממקום למקום, צעדו בצעדת מוות, אמו בת ה-44 נשארה עם 5 ילדים מגיל 7 עד 17. משה "חגג" את הבר-מצווה שלו במרתף של בית חרושת ללבנים בדברצן ששימש כתחנת – ריכוז של יהודי האזור לפני הישלחם למחנה ההשמדה אושוויץ.

לאחר שהצליח להינצל מן התופת, היטלטל באירופה כ-3 שנים. בגיל 17 עלה לארץ-ישראל. עבר שנת הכשרה בכפר הנוער הדתי בכפר חסידים, אח"כ הצטרף לקבוצת שלוחות שבעמק בית-שאן והתגייס לצה"ל. **משה פורת הוא דמות מייצגת של דור מ"שואה לתקומה".** בביטאון מובאים קטעים קצרים מסיפור-עדויות. מומלץ מאד לקרוא את קורותיו בשואה, שכתב בספר שהוציא לאור: **"באמונה בחסד וברחמים".**

הגירוש מגיטו אל גיטו

העננים הראשונים מעל שמיים של יהודי הונגריה הופיעו כבר עם פרוץ מלחמת – העולם השנייה, באחד בספטמבר 1939. אך אלה היו עננים קלים בלבד. בממלכה ההונגרית שררה תחושת אופוריה: חבלי – הארץ, שמאז סוף מלחמת – העולם הראשונה סופחו למדינות השכנות – החלו לחזור לשלטון המאדיארי, תהליך שהלך והתפתח במשך שנות המלחמה.

גם התחיקה האנטי – יהודית, עד לפרוץ מלחמת גרמניה – ברית המועצות, ביוני 1941, כמעט שלא פגעה בחיי היהודים, שחשבו עצמם חלק אינטגרלי של אזרחי הונגריה. גיוס הגברים היהודים בגילים 20 – 42 למחנות עבודה החל לתת אותותיו בחיי הקהילות היהודיות ברחבי הממלכה. גם בהאידונאנאש ניכרו מצוקות הזמן: משפחות יהודיות רבות נידלדלו וגדל מספר הנצרכים והנזקקים לעזרה. יהודי העיר שהשתייכו לקהילת החרדים, שלא כמו אחיהם המתבוללים, ידעו שאין גבול לצדקה. גופים ובודדים התגייסו להקל על סבלם של אלה שהגורל כבר פגע בהם. כיסיהם ולבותיהם של היהודים נפתחו כדי לסייע למגויסים לפלוגות העבודה, שרוכזו בעיר לפני הישלחם לחזית האוקראינית. גם צעירי קהילת האידונאנאש לא נמלטו מגורל אחיהם ברחבי הונגריה. הודעות רשמיות על מותם של הבנים בניכר הגיעו לנאנאש ב- 1942 וב- 1943. כסיבה לפטירתם נרשמה הקביעה הצבועה: "נפטר מחולשה כללית".

ב- 19 במאוס 1944 נכנסו יחידות הצבא הגרמני להונגריה. עוד באותו יום הזמין מפקד משטרת העיר את רב הקהילה, הרב יקותיאל – יהודה אלפרט, וציוה עליו להודיע לבני הקהילה שלא להיראות ברחובות העיר. למחרת היום, ב- 20 במאוס, הופיעה יחידה של אנשי אס-אס בעיר והתאכסנה בחצר של הכנסייה הקאלוויניסטית המקומית. בערב נערך

מצעד צבאי של הנאצים ברחובות העיר. נוער ותלמידי הגימנסיה הריעו להם בהתלהבות רבה.

הונגריה היתה הארץ האחרונה אליה פלשו הגרמנים, וכך היתה יהדות הונגריה האחרונה מבין קהילות בית ישראל באירופה שחיית – הטרף הנאצית שמה כפה עליה. היתה זו שנת המלחמה הראשונה. דיוויזיות הצבא האדום קרבו לגבולות רומניה והונגריה. תאוות-ההשמדה של הגרמנים לא ידעה גבול. הם רצו להשלים את "הפתרון הסופי". הביצוע המהיר של שילוח יהודי הונגריה למחנות ההשמדה הואץ עם התקרר הצבא הרוסי למזרח הונגריה. [8]

אבא גוזר את פיאותינו

ה- 19 במארס 1944. כאילו אתמול היה הדבר: שעת ערב, חזרתי מלימודי ב"חדר". אבא היה עדיין בבית. הוא היה באחת החופשות שלו במסגרת שירותו ב"פלוגות העבודה", שלא היו אלא עבודת כפייה. כך זכור לי אבא עד היום: פרידה נרגשת. אבא נוסע. שבועות וחודשים. מגיעים מכתבים ממקומות מרוחקים. זכור לי מכתב שהגיע מ: Jutta Havaskoz, ובו מספר אבא שהם עוסקים בחטיבת עצים שעוביים כה רב, עד שנזקקו ל- 11 איש כדי להקיף אחד מהם. ואחר כך שוב מופיע אבא לחופשה והמשפחה חוזרת ומתלכדת. ושוב: פרידה. מכתבים. חופשה ואבא בבית. וחוזר חלילה.

אותו ערב היינו נסערים מעט, כיוון שבדרכנו הביתה מן ה"חדר", בעברנו דרך כיכר העיר, ראינו שם קבוצת חיילים, אלא שאלה נראו משונים משהו. מדיהם היו שונים ממדי חיילים וז'נדרמים הונגריים כפי שרגילים היינו לראותם. אנחנו לא ידענו על כיבוש הונגריה על ידי הגרמנים ואף לא הבנו את משמעות הדברים. לא כן אבא, שהיה מודאג מאד. בהיכנסנו ניסה להסוות את דאגתו, ובקול שקט – כאילו פנה אלינו כבכל ערב: מה נשמע ילדים? מה למדתם היום?.....

אלא שהוא לא חיכה הפעם לתשובה ופרץ בשאלה שהעיקה עליו:

האם ראיתם חיילים בדרככם? מה שמעתם ברחוב?

סיפרנו לאבא מה שראינו. פניו קדרו.

ואז, לראשונה, תפסנו את חומרת המצב והחלה החרדה לימים הבאים.

בבוקר שלמחרת נחרדנו לשמע רעש וקולות שהלכו וקרבו. המראה היה מדאיג: חיילים גרמנים הולכים וקרבים.

הנה הם כבר ליד שער החצר.

השער נפתח.

ואז מתרחש אירוע, פעוט ככל שייראה, שמסעיר את נפשי עד היום: אבא קרב אלינו, הילדים, המקובצים יחדיו במטבח, נוטל מספריים ובדומיה מקפיאת דם, ידיו רועדות, הוא גוזז בדחילו – ורחימו את הפיאות של ארבעת בניו, הפיאות שלנו! חיתוך הפיאות במספריים מהדהד כמכות גרזן בבשר החי.

המכונית הגרמנית כבר בחצרנו. שלושה חיילים גרמנים נכנסים הביתה. אמא, שידעה גרמנית, משמשת "דוברת" המשפחה. ביקשו מים חמים. "שלושה ימים לא התרחצנו" הם אומרים. תוך כדי כך הם פושטים בגדיהם עד למותניים. אמא מגישה להם קערת מים חמים. בו במקום, במטבח הם מתגלחים ורוחצים את גופם. ההתרגשות הראשונה נרגעת ומתפתחת שיחה ביניהם לבין אמא. הנושא: היהודים. "היהודים גנבים, הם בוגדים", ועוד ועוד מהשיגרה האנטישמית. אמא, משום מה, אוזרת עוז ומסבירה את עמדתה. היא פושקת את אצבעות ידה השמאלית ואומרת: "רואים אתם? על היד יש חמש אצבעות. אין אחת שווה לחברתה. כך הם בני האדם: אין לומר כי היהודים כולם

גנבים ובוגדים, וכי הרומנים כולם גנבים ורודפי – שוחד, וכי הגליצאים כולם רמאים; ואילו הגרמנים אין בהם מתום, כולם טובים ואנשי חסד. השיחה נקטעה עד מהרה. היא היתה חסרת תכלית.

בו ביום התפרסמה גזירת "הטלאי הצהוב".

אבא גוייס ל"פלוגות העבודה" במסגרת הצבא ההונגרי, יחד עם הגברים היהודים האחרים, כבר בשנת 1940. במשך שלוש – ארבע השנים הללו שקדמו לכניסת הגרמנים קיבל פעמים מספר חופשה לפרקי – זמן שונים, החל ממספר שבועות ועד כחודשיים ימים. כך קרה, שבזמן כניסת הגרמנים, כ"ד באדר תש"ד, היה אבא בבית. הוא היה אתנו עד חג הפסח, 8 באפריל. הוא הסב אתנו בליל הסדר, **אך ביומו הראשון של החג נלקח מאתנו. זו היתה חופשתו האחרונה, ומאז לא ראינוהו עוד.**

ביום טוב ראשון של חג הפסח הגיעו ז'נדרמים הונגרים לביתנו ולקחו את אבא אתם. הם לקחו אותו ברגל עד לתחנת – הרכבת של העיר, מרחק של כמחצית הק"מ, כאשר כל בני המשפחה מתלווים אליו לאורך כל הדרך. ז'נדרמים רבים התקבצו אותו יום לעיר, כדי לקחת את מגוייסי – הכפיה, ועוד ז'נדרמים רבים היו פזורים לאורך הדרך. זכינו ללוות את אבא עד לרכבת ממש; אף הצלחנו לחבקו ולנשקו. לא יישכח ממני אותו רגע ממושך, כאשר אבא מאמץ אותי אל לבו הרחב והחזק, תוך דברי פרידה נרגשים שחנקו את הגרון. מי יודע, אולי ניבא לו לבו כי לא יזכה עוד לראות את בני ביתו....

לפני צאתו של אבא עוד היינו מעורבים **בעלילת-דם זוטא**: ביום הראשון של החג, עוד לפני שבאו לקחת את אבא, נפוצה האשמה בעיר, על ידי אחד השכנים, כאילו יצא בעצם ליל-הסדר לחצר הבית, ועם נר בידו אותת למטוסי האוייב.... עד מהרה סערו הרוחות סביב לביתנו ואבא הפך ל"אוייב העם".... מי יודע? אלמלא באו הז'נדרמים לעור ולקחתם את הגברים לעבודת – הכפיה – ואבא ביניהם – לאן היו מתפתחים הדברים. מי יודע לאן היתה העלילה מובילה..... [9]

גזירות וגיטו

האירועים הלכו ותכפו. גזירות והוראות הוצאו יום – יום. לא רק אצלנו בהאידיונאש, אלא בכל רחבי הונגריה הגדולה. את הביצוע הטילו על הז'נדרמריה ההונגרית. הפיקוח והפיקוד – בידי אנשי האס-אס.

החלו להצר את רגלינו, זכויותינו צומצמו ומקורות הפרנסה הלכו ונסתמו. נתפרסמו צווים לשלילת רישיונות מסחר ועסק, שהיו מקורות הפרנסה של היהודים. לנו היתה חנות מכולת וחנות לשקי תבואה – אך תוך זמן קצר נשללו מאתנו כל הרישיונות וכך נסתם מקור הפרנסה של המשפחה. אחר שהשלטונות חתמו את דלתות שתי החנויות שלנו, גילינו כי דלת חדר-השינה של הורינו שימשה פעם, מעבר וכניסה לחנות השקים; ומחנות זו הובילה דלת אחרת אל חנות המכולת. לאחר שהזננו מקומה את הספה בחדר – ההורים, הצלחנו לפתוח את הדלת ודרכה להיכנס בחשאי לחנויות. מדי יום ביומו הוצאו משם מצרכי מכולת שונים וב"סחר חליפין" הגנו מצרכי מזון יומיומיים.

אחד הצווים הקשים והמאיימים ביותר היה הצו בדבר שלילת זכות היהודים לצאת את מקומות מושבם. כך צומצמו האפשרויות לבריחה ולהשתמטות מן הצווים שבאו לאחר מכן. זכור לי מקרה אחד בלבד של בריחה מהעיר. ייתכן, אמנם, שהיו עוד מקרי הימלטות או ניסיונות לכך, אך לי לא זכור אלא המקרה הבא: בניה של אחת המשפחות היהודיות העשירות שבמקום הפעילו את דמיונם, נוסף לכסף הרב שנדרש לכך: הנשים במשפחה לבשו מדי "אחות" של בית החולים, ואילו שני הגברים במשפחה הוכנסו כ"חולים"

לאמבולנס. זו היתה בריחה "חלקה" ומהדהדת. על הקורות את המשפחה לאחר מכן אינני יודע, אך בקרב יוצאי נאנאש נפוצה השמועה כי הצליחו לברוח למצוא מקלט.

תוך שבועות אחרים הוטלה גזירה חמורה ביותר: על כל יהודי העיר לעקור מדירותיהם אל תוך הגיטו שהוקם בתחום מצומצם סביב בית הכנסת ומוסדות הקהילה וכלל בתחומו מספר רחובות. בעיצומו של חג השבועות, ב- 28 במאי 1944, נסגרו עלינו שערי הגיטו. גיטו זה ניתן לכנות כ"משחק ילדים" לעומת מה שהיה בגיטאות אחרים, שבאחד מהם, בדברצין, היינו אחר כך גם אנחנו. זכויות האזרח שלנו הוגבלו, מדויק יותר: נשללו לחלוטין. העשירים שבין היהודים – אלה שצברו קצת כסף בתקופה האחרונה שלפני הזעם – אלה יכלו עדיין לרכוש מצרכי מזון, אך את החופש וזכויות האזרח לא ניתן היה לקנות בכסף. העניים סבלו קצת יותר, אך הם לא הוזנחו. העזרה היהודית המסורתית הקימה בגיטו מעין "קומונה" לחלוקת אוכל לנצרכים (ומי לא היה נצרך?) שווה, פחות או יותר, לכל.

לא רק לצד הכלכלי נמצא פתרון של שעה. הייתה בעיית הילדים הרבים. ואכן הלימודים ב"חדר" נתחדשו במהרה, אם כי במתכונת מצומצמת יותר. הסדר זה הצליח להסיר במקצת את הדאגה לילדים ש"שטח- מחייתם" הוגבל ביותר. נוסף על כך נמנע מן הילדים לשקוע יתר על המידה בבעיות השעה החמורות.

לא היינו מנותקים מן העולם. תודעה השואה החלה להתפשט, אם כי במעומעם. התחלנו להבין את משמעות דבריהם של פליטים שברחו מפולין. עוד אנחנו שוהים בגיטו – נתקבלו צווי גיוס, גם לגברים שעדיין לא גויסו, לעבודות הכפייה.

כך נותרו בקהילה רק נשים, ילדים, קשישים ותשושים. **נותרנו משפחה קטועה. אם בת 44 ודאגה לחמישה ילדים, שהגדול בן שבע עשרה והקטן בן שבע שנים. [10]**

גירוש היהודים מן העיר

בערמומיותם כי רבה הצליחו הגרמנים לשדוד מאתנו את כל רכושנו, כולל החפצים יקרי הערך. לא זו בלבד שנכסי – דלא- נידי של היהודים הוחרמו, אלא שאף הודיעו לנו כי כל יהודי שברשותו חפצים יקרי- ערך, כולל טבעות, עדיי זהב וכסף – חייב להפקיד את הרכוש בבנק, ותמורתו תינתן "קבלה". יהודים תמימים – ואלה היו רבים מנינם של יהודי נאנאש, כמו יהודי מקומות אחרים – האמינו בתום לבם כי הם מועברים למקום שקוראים לו "קנירמזו"; וכי בגלל תלאות הדרך כדאי להפקיד את הרכוש הנייד בבנק, תמורת "קבלה". בתום לבנו נשדדנו, אנחנו, היהודים ממעט רכושנו שהשגנו ברוב עמל ובזיעת אפיים. "מרצוננו הטוב", כביכול, מסרנו את פרי עמלנו לעמלק צמא הדם והבצע.

יום ואחד עברה השמועה: "מען פירט אונז" (מוליכים אותנו). היה זה ביום שבת קודש, ה- 17 ביוני 1944, כמעט שלשה חודשים מאז נכנסו הגרמנים לעירנו.

תצויין כאן העובדה המופלאה, כי ביוני 1944 טרם ידענו את המציאות המרה שכחמישה מיליון יהודים כבר הושמדו במחנות טרבלינקה, מיידאנק, אושוויץ ואחרים. וזאת תוצאה של מדיניות השקטה מכוונת ומתוככמת שנהגו בה מתכנני ההשמדה הנאצים. הצנזורה בעתונות הגרמנית ובזו של המדינות הגרורות היתה כה יעילה, מכוונת ותכליתית. גם השמועות והידיעות ה"פרועות" ביותר לא יכלו להעלות על שפתי המספרים "סיפורים" של השמדה שיטתית ומתוכננת בתאי – גז ובכבשנים של מיליוני בני – אדם.

לאחר זמן שמעתי מפי בן דודי שבה טיטלבאום – שהגיע ארצה ב"אטלנטה" – שהגיע אל משפחתו בהאידונאנאש מלימודיו בישיבה בעיר בקש-צ'בה ביום כניסת הגרמנים לעירנו. כאשר סיפר בבית הכנסת את אשר שמע בישיבת בקש-צ'בה על שני יהודים יוצאי פולין שברחו ממנה ההשמדה טרבלינקה, ועל סיפורם בדבר השמדה – שיטתית בגאזים ושריפת הגופות בכבשנים – ראו בו "מוריד מוראל" ואף זכה לסטירות לחי, תוך גערות, שיפסיק להפיץ שקרים וסיפורי-בדים ושלא יהלך אימים על האנשים....

כדי לוודא שלא נשארו בידינו חפצים יקרי ערך – נצטוונו להיאסף ל"מפקד כללי" של יהודי העיר. הביצוע היה בידי ז'נדרמים והנגרים והפיקוד בידי גרמנים. מפקד כזה, שנקרא בפי הגרמנים "אפל", למדנו להכיר במרוצת הזמן. שם זה היה לנו לשמחה, לזוועה ולבלהות במשך ימים רבים. מפקד ומאימה מיהרו היהודים להשליך את המעט שנותר ברשותם לבתי-השימוש. וכך עמדנו במפקד משפיל ומחריד זה – בתרמילי הגב, שרכושנו כולו ארוז בתוכו, מוכנים ומזומנים לצו התזוזה.

קהילה שלמה – מאות מאות נערים, נשים וטף, מבוססים ברגליהם ברחובות עיר ואם בישראל האידונאנאש שבמחוז דבריצן שבהונגריה – ועם זקנים, חולים ותשושים נישאים בעגלות – הדורי פנים וחפויי ראש. הגבות שחוחים מכובד ילקוטי הגב- שבתוכם כל הרכוש הנשאר ומכובד הטף הנישא על כתפיים. מראה מוכר של גירוש יהודים, כפי שהוא מוכר מציורי העבר. רק שוני אחד: כמעט שאין גברים, רק נשים ונערות, ילדים ונערים וטף, עוללים רכים.

ותושבי העיר, המאדיארים הקאלוויניסטים, משני צידי הרחוב. יש שמצטלבים, ויש שפניהם צוהלות, הרבה צהלה ושמחה. אוי לאותה שמחה! אתה רואה גם פנים מודאגות חרושות קמטים, בעיקר זקנים. אתה שומע התלחשות, וקולט משפט קצר: "היום – הם. מחר – אנחנו". זה אינו מנחם, רק רווחה קלה. על מה חושבים האנשים שמלפני, ושמאחורי, ושמצדדי: על האימה, על העתיד הקודר, על העבר שנראה טהור וזך, אל הבושה?....

משפחתנו צועדת מלוכדת. לא הרחק מאתנו – קרובי המשפחה, סבא ושתי הסבתות, הדודים והדודות וביניהם.

הדרך אינה ארוכה. שני קילומטרים בלבד, ואולי פחות. מגיעים לתחנת הרכבת של האידונאנאש. בתחנה מחכה לנו רכבת. רכבת ארוכה. הרבה קרונות. קרונות- בקר. אנחנו מוכנסים לקרונות. לא מנסים להתנגד.

שמונים, ואולי תשעים, נפשות נדחסות בכל קרון. הדלתות ננעלות ונחתמות בחותם-שעווה. בין קרון לקרון מוצב זקיף.

הרכבת עוקרת אותנו מעיר הולדתנו. נוסעים במשך שעה אחת, ואולי שתיים. הרכבת נעצרת. הגענו. אנחנו מוצאים מן הקרונות ושוב צועדים, שורות – שורות. מסתבר שהגענו לנילש, אחד מפרבריה של דברצן העיר הגדולה.

צועדים. נשים, נערים, אף, ישישים. צועדים. שעה? שתיים? החשבון אובד. הנפש מרה. הגענו למחנה גדול – גדול. זה היה בית חרושת ללבנים. עכשיו זהו גיטו אזורי לריכוז יהודי הגיטאות מיישובי האיזור. [11]



.... היום יום רביעי – בשבת ל' סיון, א' דר"ח תמוז תש"ד – 21 ביוני 1944 למנינם. השעה מוקדמת ביותר. זמן עלות- השחר. המקום: בית – החרושת ללבנים – גיטו דברצן. מסביב – סביב, על פני השדה, שרועים מקובצים רבבות יהודים: ששים אלף. ואולי שבעים אלף. רק יומיים לפני כן גורשנו מעירנו.

אני מתעורר, מישהו נגע בכתבי וטלטלני רכות. נותקתי מן החלומות והנה אני רואה את דודי, פעטער זיסמאן, אחי אמי, גוחן מעלי. והוא לוקח לי בקול עדין, אך נחוש: "מוישה'לה.... מוישה'לה!"

קורי השינה האחרונים מסתלקים ממני.

"מוישה'לה", הוא לוחש לי, "האם אתה יודע שהיום הוא יום הבר – מצווה שלך?... האם אתה מוכן להניח היום תפילין ולהתפלל?..."

התמהמהתי מעט בתשובתי. הפניתי את ראשי לצדדים. מסביבי ולידי שוכבים בני המשפחה: אמא, אחי הבכור שכב – מצד אחד; ומן העבר השני – פנינה אחותי ושני הקטנים, אשר ודני. אני נועץ עיני בהם באפולולית השחר ומקשיב לנשימתם. הם ישנים. אין עדין לדראמה המתחוללת בקרבי, מלבד דודי.

"אני מוכן!", לחשתי לדודי בקול ברור.

הוצאתי את התפילין מתוך תרמילי הגב – אלו התפילין שאבא קנה בחופשתו האחרונה, לפני שנכנסו הגרמנים לעיר וסגרו אותנו בגיטו – שממנו גורשנו לפני יומיים. היו אלה תפילין חדשות, תפילין לנער שהגיע למצוות. בשבועות האחרונים.

בגיטו המצומצם והדחוק בו שהינו, למדתי את הדינים המיוחדים הקשורים לתפילין, להתנהגות מתאימה, לסדר הנחתן, נישוקן והסרתן. התאמנתי בכריכת רצועות התפילין על הזרוע החשופה ועל אצבעות כף ידי השמאלית, ואף כי יכולתי להניח את התפילין בשבועות שקדמו להיותי בר-מצווה, כפי שזה נהוג בקהילות ישראל, הרי נמנעתי מכך, כי רציתי להניח את התפילין לראשונה כשאבא לצדי. אלא שאבא נלקח מאתנו, והנה הגיע יום שבו אני חייב במצוות – ואין לדחות עוד את הנחת התפילין.

אלא- שדא עקא – זו הצרה: בהגיענו לגיטו דברצין נמסרה הודעתו של מפקד המחנה על הטלת איסורים שונים, ביניהם – החזקת כלי פולחן, לבוש דתי ונהגים פולחניים. וזה כלל: ספרי תורה וספרי קודש, טליתות ותפילין, הדלקת נרות שבת ותפילה בציבור. וכל זה בנוסף לאיסור גידול זקן ופיאות. ואף עונש "מתאים" נקבע: כל העובר על אחד מאיסורים אלה – יענש ב- 75 מלקות!

הכנסתי את נרתיק התפילין אל תוך חולצתי, הכנסתי לשם גם סידור – תפילה וכאשר ידי נתונה בתוך ידו של דודי, פילסנו לנו דרך בין המוני אחינו בני- ישראל השרועים סביב – סביב. מסתבר, כי דודי תיכנן היטב את המבצע, לא היססנו בדרכנו והתקדמנו לעבר המקום המיועד: משרפת – הלבנים. ירדנו אל המרתף האפל ובתוך כוך אחד, שצוהר קטן מאיר במקצת את האפלה, אנחנו נעצרים. אני מוציא בדחילו את התפילין של יד, מסיר את תיבת המגן, משחיל את ידי בלולאה, מברך "ברוך.... אשר קדשנו במצוותיו וציוונו להניח תפילין", בלחש – אבל תוך היגוי ברור – ופעטער זיסמאן היקר עונה לי ב"אמן" חרישי כזה, כמו של מקדשי הם בימי העגות. ההתרגשות שלי הלכה ונמוגה. כרכתי שבע כריכות על הזרוע. ואחר: תפילין של ראש וברכת "על מצוות תפילין", ושוב "אמן" מתוק נפלא. וכריכות על האצבע: "וארשתיך לי לעולם, וארשתיך לי בצדק, במשפט, בחסד וברחמים. וארשתיך לי באמונה....."

אנחנו מתפללים. חולצים את התפילין. חוזרים למקומנו.

אמא כבר חיכתה לנו. עדיין הפחד על פניה. מסתבר שידעה מה עשינו, אבל....

אמא הוציאה מתוך שקית שבתרמיל חופן חימצה מבושלת ומיובשת, "ארבעס", וחילקה זאת לכל בני המשפחה שהתקבצו מסביבנו.

חגיגת בר- מצווה שכזו...

ולמחרת – יום חמישי בשבת – שוב מניחים תפילין.
וגם ביום השישי, ערב שבת.

שבת. בבוקר – בבוקר. שוב מעירני דודי. ברגיל זו שעה של לא יום – ולא לילה. אני ופעטער זיסמאן – "וילכו שניהם יחדיו". אנחנו שוב במשרפת – הלבנים, במרתף. אנחנו מגיעים אל גוש שחור; קבוצת אנשים נדחקים זה אל זה, צפוף – צפוף: מתפללים תפילת שבת. פה ושם גם טלית. והנה – מה אני רואה! קוראים בתורה. קוראים בפרשת השבוע. אין שם שולחן, רק ארבעה אנשים מחזיקים בארבע הידיות של "עצי החיים" והבעל-קורא קורא כל מלה וכל פסוק בדבקות ובכוונה מלאה.

ולפתע – אני שומע לחשושים: א בר- מצווה יינגעלע".... (נער בר מצווה). ואז אני שומע את ה"גבאי" מסלסל בקולו: "יעעעמויד הבוחר משה בן רב יוסיף ליו, חוסן בר- מצווה!" (יעמוד הבחור משה בן ר' יוסף לוי, חתן בר- מצווה!).

המעגל נפתח ואני נדחף לעבר ספר התורה. דממה מוחלטת משתררת מסביבי, ואני הקטן, מוישה'לה, מגיש שתי ידי לספר התורה, מחזיק חזק-חזק, מנסה להתגבר על פיק ברכיים ובקול ברור מברך: "ברכו את ה' המבורך!"
והקהל שמסביבי, כולם, מברכים אחרי:
"ברוך ה' המבורך לעולם ועד!" [12]

בשורה עורפית אל "קנאבן שולה"

בצעדים מהוססים, מואצים על ידי השומרים, נקבצנו למקום אחד, נמינו כשש מאות נפש חיים. במרחק מה מאיתנו ראינו קבוצות אחרות, גם בהן ארבע- חמש- שש מאות איש בקבוצה. וכולנו בשורה עורפית ארוכה, מהלכים ברחובות עיר, מימינו ומשמאלנו בתיים, גדולים וקטנים.

מסתבר שהורדנו בתחנת הרכבת וינה – מערב. והנה אנחנו מובלים ברחובותיה של וינה... שורה עורפית ארוכה – ארוכה. מגיעים לרחוב האקן ועוצרים ליד מבנה בן שלוש – ארבע קומות. לפי השלט מסתבר שזהו בית ספר לבנים, "קנאבן שולה", אך אין לומדים בו עתה.

הוכנסנו לחדרים, כשלושים איש בכל חדר. איפשרו לנו להתרכז לפי המשפחות, חמש שש משפחות בכל חדר. כשלושים מיטות בכל חדר, בשלוש קומות, זו על גבי זו, ואל העליונות עולים בסולמות. זכינו ומשפחתנו בת שש הנפשות שוכנה ליד אחד החלונות. אכן, משפחה מאושרת... היינו מאושרים גם מהעובדה שהתרמילים שלנו, ובהם שארית רכושנו הדל, תעודות ומסמכים, היו עמנו.

אתנו בחדר התגוררו מרבית קרובי משפחתנו: הדודה פרידה פרידמן עם שבעת ילדיה (לפני שלקחו את יוסי ואשר, שני הבנים הגדולים, ל"פלוגות עבודה" יחד עם אחינו שבח – לעבודות כפיה שונות, כמו חפירות וביצורים); הדודה פרידה פריש עם ארבעת ילדיה; אחותה של דודה זו, הדודה ריבה ליברמן וילדיה, שהקטן בהם היה עדיין תינוק; יוסף פולצ'ק (בן דוד של אבא ז"ל) עם אשתו וילדיהם. בהיותו בין הגברים המעטים שבמחנה היה יוסף פולצ'ק בין הפעילים והמארגנים במחנה, ואף ייצג את דיירי הבית בהאקן גאסה כלפי הממונים עלינו; הוא אף שימש כשליח – ציבור ובעל – קורא בשבתות ובחגים.

כ- 600 יהודים רוכזו בכ- 20 חדרים. היה זה אחד מתוך 15 – 17 מחנות ריכוז לעבודת – כפיה בעיר וינה. מרבית עובדי – הכפיה היו יהודים. כל העובדים הללו, מבני 10 ומעלה, שייכים היו למקום – עבודה מסויים בעיר, תוך אפשרות לרכז משפחות משפחות ביחד. המבוגרים וראשי המשפחות נלקחו לעבודות קשות במיוחד. אמי, אחותי פנינה בת ה- 15, אחי אשר בן ה- 11 ואני בן ה- 13 הועסקנו על ידי חברה קבלנית לתיקון בתים שנפגעו בהפצצות האוויר, שנודעה בשמה "פאוורובץ". רק דני, שהיה אז בן שבע – לא עבד. לא פעם אירע שחזרנו לעבוד בבתים אותם שיפצנו ימים אחדים קודם לכן....

חלקנו שלנו בתיקון הביניים המופצצים התבטא בניקוי החומר הקל של ההריסות, ניקוי הלבנים מן הטיח הישן, כדי שיהיו ראויים להנחה מחדש על ידי הבנאים, שרובם ככולם לא היו יהודים. היו ביניהם אוסטרים תושבי וינה, פליטים גרמנים שזרמו לעיר מאימת הצבא האדום המתקדם, והיו ביניהם שבויים פוליטיים לא יהודים, כולם פועלי בניין מקצועיים. העבודות הקשות ביותר היו בהכנת תערובות לטיח ולבטון. העבודה נעשתה בידיים וללא כל מיכון: היינו ממלאים כך וכך אתי שפיקה של צמנט לתיבת פח גדולה, מוסיפים כך כך וכך אתים של חול, סיד ועוד כך וכך דליי מים – **עבודה קשה למדי בשביל ילדים רכים**. אך המשך העבודה לא היה קשה פחות: עירבוב הבטון עם הטיח. וכאשר אלה מוכנים – צריך להעלותם דרך המדרגות אל הקומה השניה, אל השלישית והרביעית ולפעמים גם חמישים ושישית. התערובת הועלתה בדליים, בידיים; לפעמים, בעיקר לקומות הגבוהות, על ידי גלגלת שהוצבה למעלה, ליד קיר הבית. היתה זו עבודה קשה מאד בשביל אנשים כמונו, שלא הסכימו לעבודה גופנית מעודם. בכפות הידיים העדינות צמחו עד מהרה יבלות, פצעים וחבורות. אך "**כדי לקבל אוכל – מוכרחים לעבוד**", כאמר מפחיתו. [13]

עובדי כפיה בסגנון וינאי

נכנסנו לאור חיים שיגרתי במחנה בהאקן-גאסה 11. נהוג היה במקום משטר קפדני ביותר. בוקר בוקר, בשעה שש בדיוק, נשמעו צעקותיו של סגן מפקד המחנה, תוך שהוא קורא לאנשים להתייצב ליד השער, לקראת היציאה לעבודה. האנשים לא נקראו בשמם, אלא לפי השתייכותם הקבוצתית. כל אלה שעבדו בחברה קבלנית מסויימת היו "בני משפחה" של הפירמה בה עבדו. אנחנו, ארבעת בני משפחת פריש, למשל, נשאנו את שמה של הפירמה

"פאוורובץ", אשר כאמור עסקה בפינוי הריסות ובתיקון הבתים הפגועים. את ארוחת הבוקר אכלנו עוד לפני שנקראנו להתייצב לעבודה. המזון חולק אחת לכמה ימים, ולפעמים – אחת לשבוע. כמות המזון לא היתה מספקת, אך עם זאת לא סבלנו חרפת – רעב ממש. רבע או שליש כיכר היתה מנת הלחם היומית. נוסף לזה קיבלנו ממרחים שונים. לפעמים קיבלנו גם נקניק, שהיה עשוי כנראה מבשר סוסים. זה קרה בעיקר בימי ראשון בשבוע, שבהם לא עבדנו, אך קיבלנו מנות מזון מוגדלות ומשובחות יותר.

המרכיב העיקרי של המזון שקיבלנו היה "דירג'מיצה", שלא היה אלא מרק סלק בהמות. הריח והטעם המתקתק היו לנו לזרא ואף גרמו לא פעם לאובדן התיאבון. הנקניק, שנעשה כנראה מבשר סוסים שנהרגו בהפצצות האוויר, שקיבלנו לעיתים רחוקות, הוליד הלצות ובדיחות נקניק מקאבריות, כמו מצהלות סוסים שנשמעו לפתע בדממת הלילה.

בזכרון יושבי המחנה נחרתה פרשת הכרוב האדום. בשל קירבת המחנה בהאקן- גאסה לתחנת הרכבת וינה- מערב, נהגנו להסתובב בסביבות התחנה. אחת הרכבות שהגיעו ממזרח, ובה עשרות קרונות משא טעונים כרוב אדום, נפגעה בהפצצה אווירית וכמות

עצומה של כרוב אדום התפזרה על פני שטח רחב. בהתלהבות רבה אספנו את הכרוב המפוצץ, שהיה לנו לתוספת ירקות למשך שבועות רבים. את החסר בתזונתנו הצלחנו למלא **בדרכי עקיפין ובצורה משפילה, כמו פשיטת יד והתרפסות**. מן הראוי לציין כי לעתים די קרובות הצלחנו לעורר את רחמיהן של נשי וינה, בעיקר אנחנו, הילדים, ולפעמים גם הנשים והאמהות. אלה שסיפקו לנו תוספת מזון מרצון, זכו אצלנו לכינוי מקביל לתואר חסידי אומות העולם. היינו מקבלים מהן חצאי כיכרות לחם, תפוחי אדמה מבושלים בקליפתם ולפעמים אף זכינו לקבל כרטיסי מזון ללחם, אותם יכולנו לפדות בלי קשיים מרובים בחנויות המכולת, אליהן ניתן לנו לגשת בשעות הפנאי שלאחר העבודה.

אל מקומות העבודה היינו יוצאים, בדרך כלל, בליווי מנהל – העבודה, שבא לקחתנו מן המחנה בהאקן- גאסה. אך קרה לא פעם שיצאנו לעבודה ללא ליווי כלל. מובן שלא ניסינו להתחמק או לאחר. מי שלא היה עובד – לא היה מקבל מזון. חזרה למחנה הלכנו בדרך כלל ללא ליווי. מובן, שתמיד ענדנו את **הטלאי הצהוב** ועליו המלה **Jude**.

העבודה שיצאנו למקומות- עבודה שונים הביאה אותנו במגע עם שוכני מחנות אחרים בווינה, יהודים כלא- יהודים, ואף עם תושבי וינה האוסטרים הארים, ותיקים כחדשים. כך הלכו והתפתחו מעין יחסי מחסר בזעיר אנפין: כרטיסי מזון מסוג אחד הוחלפו בכרטיסי מזון מסוג אחר, מזון בעין תמורת מוצרי מזון אחרים. בקיצור: מספר חליפין במזון ובשווה מזון. כמו בהיסטוריה של האנושות, פינה סחר החליפים את מקומו לסחר במעות ובמזומן. כך הלכו והצטברו מלאים של מזון ואף סכומי כסף בסכומים לא מבוטלים אצל כמה וכמה מבין שוכני מחנות העבודה. בהתמשך הזמנים נקשרו יחסים קבועים פחות או יותר בין עובדי הכפיה לבין תושבים מקומיים, שנהגו באופן קבוע, כמעט מדי יום ביומו, להכין חבילת מזון קטנה ולמסרה ל"בן חסותו" שוכן המחנות. כינויים של אנשי חסד אלה היה "קונדה" – לקוח, בגרמנית. לפעמים, בשיחות שביננו, היינו משתמשים בביטויים כמו "האשה שלי" או "הגברת שלי". גם לבני משפחתי היו כמה וכמה "קונדים". על אנשי החסד שלי – בהמשך הדברים.

התנאים הסניטאריים במחנה שלנו, בבניין בית הספר לבנים "קנאבן שולה" – כמו במרבית מחנות עובדי הכפיה בווינה – היו סבירים למדי. בכל קומה היו בתי שימוש וברזים. גם מקלחות עמדו לרשותנו ואף מלבנו סבון קיבלנו מפעם לפעם – הרי עבדנו לעבודות בניין, כך שהכרח היה לנו לרחוץ גופנו יום – יום, אם חפצים היינו לשמור על בריאות גופנו ולמנוע התפשטות מחלות. [14]

פינויים המוניים, ברכב וברגל

גל הפינויים העיקרי החל בסוף חודש מארס. חלק מהמפונים הועבר ברכבות לעבר **מחנה הריכוז הגדול במאוטהאוזן**, אשר ליד שפך האנס אל הדאנובה, לא הרחק מהעיר לינץ. כיוון שהרכבות לא הספיקו להעביר את כל המפונים, הן בשל תקלות שנבעו מתנאי המלחמה – הפצצות – והן בשל צרכי האספקה ליחידות הצבא, החליטו הגרמנים להעביר רבבות עובדי כפיה בשיירות רגליות, מצעדי עינויים המלווים מעשי רצח והתעללות. אלפים רבים כשלו ונפלו בדרכים. במסע הזה אסור היה להזדחל. מי שלא היה בכוחו לגרור עצמו בתוך השיירה, או אם חלילה כשל מעייפות ומאפיסת כוחות – אחת היתה דתו: ליפול במקום מיריית אקדח של חייל גרמני.

על כל צעד ושעל ארב לנו המוות.

השיירות סתמו את דרכי אוסטריה. התעבורה בכבישי הרוחב מווינה למאוטהאוזן נשתבשה. זכות קדימה היתה, כמובן, לחיילי הצבא הגרמני הנסוג וליחידות האספקה והתחמושת של צבאות הרייך. כל אימת שהגיעו מכוניות צבא – נצטוונו לפנות את

הדרך, לרדת מיד מהכביש אל צדי הדרך, במהירות רבה ביותר. לא פעם אירע ששומרינו לא הספיקו להזהיר אותנו בעוד מועד – והתוצאה היתה בלתי נמנעת: **אנשים נדרסו תחת גלגלי המכוניות. חוש הזהירות של ילדים ונשים נתקה מקוצר רוח ומיגיעה קשה, מעייפות ומאפיסת כוחות. אירועים נוראים כאלה שפקדו אותנו מפעם לפעם חזרו וזעזעו אותנו שוב ושוב, אך הלחץ בו היינו נתונים – להמשיך ולהמשיך, לא לעכב את השיירה, מחמת הגורל הצפוי למפגר ולמפריע – גברו על זעזועי הנפש והחרדות.**

היינו הולכים בשעות היום ונעצרים למנוחת לילה. זמן ההליכה ומשכה ולא היו קבועים. מלווינו, קציני אס – אס ואנשי משמר, פעלו לפי הנחיות שקיבלנו מגבוה. מדוע הלכנו ביום מסויים מרחקים גדולים וביום אחר פחות, או מדוע היו החניות יום אחד פחות מאשר בימים אחרים – לא ידענו וההחלטות נעלמו מבינתנו.

ברור היה שהגרמנים משתדלים בכל מחיר להימנע מליפול בידי הרוסים, גם אנחנו וגם הם. ואכן, במשך שלושת השבועות בהם **הלכנו במסע – מוות – רגלי זה** נמצאנו בטווח תותחים מיחידות החלוץ הרוסיות, שהלכו ונשפו בעורפנו. רעמי התותחים הרוסיים היו לנו כמוסיקת רקע של תשועה וגאולה מחד, ומאידך – פחדי מוות וסיוטי – אימים בחנותנו בלילות.

צרה צרורה גרמו לנו מטוסי ה"שטוקה" הגרמניים, אשר יומם ולילה ניסו לשבש את התקדמות הרוסים, תוך שהם נוסקים וצוללים באיום מורט עצבים. בשל המרחקים הקצרים בין הרוסים המתקדמים לבין היהודים בשיירות- המוות, היו מטוסי ה"שטוקה" צוללים גם לעבר שיירותינו ומפליאים מכותיהם בנשים ובילדים. הפחד ניבט מכל עין, שיתק את רצון החיים ושיגע את עייפי – הדרכים. צליפת תותחיהם של המטוסים הללו תבעה קורבנות רבים והיתה לעניין עיקרי בשיחם – ושיגם של האומללים.

החולשה המצטברת של ההולכים במצעד – המוות החלה לתת אותותיה. מיום ליום הלכו ונתרבו בקצוות השיירה יריות החיסול של חיל המשמר במאסף... כל ירייה – חלל נוסף. ואנחנו הולכים והולכים ונפשנו קצרה ותפילה של שפתינו: לו תיעצר השיירה לרגע, לשהות מה, כדי שנוכל להשיב מעט את נפשנו הלאה.

חניות הלילה נקבעו בעיקר באסמים או בגרנות שבפאתי הכפרים; יש שאתר החניה נקבע שלא במקום מגודר ומסוכך, אלא סתם בשדה לצדי הדרכים, תוך התרחקות מעטה מן הכביש. אם נתמזל מזלנו ומצאנו סככה גדולה להצטופף ולהסתופף בה – שפר חלקנו. יום "טוב" היה כאשר בחניית – לילה כזו חיכו לנו עם מעט מזון, אשר נחטף על ידי החלכאים, למרות העייפות הנוראה. אך לא כל יום היה לנו "יום טוב" כזה. בימים שכאלה היינו בצרה צרורה. היינו מנסים את מזלנו, תוך שאנו מחפשים בסביבה קצת מזון, ולא תמיד בהצלחה. [15]

משפחה קטנה במירוץ עם המוות

רגע קשה, מחריד – מהאיומים ביותר שעברו עלי בימי חלדי – עבר עלי במסע אימים זה, אשר הכינוי "**מצעד מוות איום ונורא**" אינו מוגזם כלל וכלל. אני אומר וכותב "רגע", כמושג של זמן קצר, אך האירוע באותה שעה נמשך כנצח – אך כי לאמיתו של דבר לא היה זה אלא מעשה נורא שנמשך 20 או 30 שניות בלבד!

אנו נעים בשיירה. אמא צועדת לפנינו, כאשר אחינו דני, בן השמונה, נישא על כתפיהן של אמא ושל אחותנו פנינה, בתורנות. וצריך לזכור שאמא כבר היתה מותשת מכל אשר עבר עלינו ואילו פנינה עדיין לא מלאו לה שש עשרה. לא אחת ניסו מלווינו, אנשי האס – אס, הגרמנים או האוסטרים, להתנכל לחייו של דני, להפילו מעל גבה של אמא או מעל

כתפיה של פנינה – תוך כדי הליכה מייגעת, ולפעמים אף תוך ריצה של ממש – אך אני לא יכולנו, ולא רצינו בשום אופן ובשום מחיר שבעולם, לוותר על דני, שעדיין לא החלים מניתוח התוספתן. כמעט את כל חפצינו השלכנו בצדי הדרכים, אך את דני שלנו, אחינו הקטן, אימצנו אלינו ונשאנו אותו עלינו לאורך כל הדרך.

אשר, הגדול מדני, היה אז כבן 12, גם הוא כחוש מרעב, מתלאות ומעמל הדרך, אך גם מעבודת הפרך בה עשה במשך עשרת החודשים בווינה – אחינו זה השתרך ונגרר לצדה של אמא. ומסביבה של אמא – ה"גיבורים" שבמשפחה: אחותנו פנינה, בת השש-עשרה, ואנוכי, זה שלפני עשרה חודשים חגג את בר המצווה שלו. אנחנו ה"גיבורים", היינו ה"מפרנסים" של המשפחה והדואגים לה.

זהו תיאור הנפשות- הפועלות של אותו אירוע. הזמן: שעות אחר – הצהריים. הערב כבר מחכה לבוא ולתת מזור קל לעייפותנו. הצבא הרוסי במרחק קטן ביותר מאחורינו, אולי קילומטר אחד ואולי פחות מכך. מלווינו נצטוו באיסור חמור שלא לאפשר לנו ליפול לידי הרוסים. על כן החליטו להריץ אותנו מהר מערבה. במשך כשעתיים רצנו. כן; השיירה כולה נשים וילדים – רצו ורצו – אולי 20 קילומטרים. דומה כי ריצה כזאת לא נראתה מאז ומעולם. מימין ומשמאל לשיירה – חיילים, אנשי משמר, פרשים על סוסים מעלי קצף; אחרים משמיעים קולות נפץ מאופנועיהם וכולם מאיצים בנו, מזרזים אותנו ברעש ובצעקות למהר יותר! מהר! מהר!... אין בהם טיפה של רחמנות. מי שנעצר – נורה מיד. אנו רצים בשארית כוחותינו הדלים.... אמא גוררת את רגליה, נושמת ונושפת, ועל כתפיה רכוב דני הקטן. על ידה השמאלית היא נושאת את תרמיל המזון, ואילו ידה הימנית של אמא לופתת את ידו השמאלית של אשר. ומאחוריהם, צמודים עד כמה שאפשר, אני ואחותי.... וכולנו רצים ורצים משתדלים לשמור על קצב אחיד.

תוך כדי ריצה אני קולט את מבטו של אחד הקלגסים, אני חש שכאילו עינו צרה בנו, במשפחה הקטנה שעדיין מחזיקה מעמד. לאחר שנים רבות אני עדיין רואה את מבטי השנאה והקנאה שלו. מדי שנה בשנה, כאשר אנחנו קוראים בפרשת התוכחה: "גוי עז פנים, אשר לא ישא פנים לזמן ונער לא יחון" – שוב ושוב עולה לעיני דמות הרשע של הקלגס.

גם על כתפי אחותי תלוי תרמיל ובו נכסי המשפחה, שהצלחנו לשמור עד כה: הכתובה של אמא ותעודת הנישואין של ההורים, מסמכים של בני המשפחה – תעודות בית ספר, תמונות משפחתיות, התפילין שלי, סידור התפילה ועוד חפצים קטנים בעלי ערך רגשי. ידה הימנית של פנינה מחזיקה בתיק אריג מלאכותי – עשוי מסיבי נייר, נייר ממש – ובו שארית הבגדים של המשפחה. ידה השמאלית אוזחת בידו הימנית של אחיה, כלומר שלי, אחיזה חזקה ואיתנה עד כדי נעיצת קצות אצבעותיה וציפורניה לתוך ידי הקטנה. בידי השמאלית נמצא חזק- חזק נכס יקר ביותר לעת כזה: 2- 3 חצאי כיכרות לחם, צנצנת ריבה ושקית איטריות מבושלות. הו! האטריות והריבה שימשו כ"מנת ברזל"; כי הם לא התקלקלו ובכל שעה קשה, בימים שלא קיבלנו דבר למאכל, יכולנו להכניס משהו לקיבותינו הקטנות והמצומקות.

הקלגס שוב מעיף עלינו מבטו ו.... אז מגיע הרגע הנורא. בום! קת-רובהו נוחת על גב אחותי, היא נופלת קדימה, "מועפת" בתנופה ארצה, התרמיל שעל גבה מועף גם הוא מעל לראשה, קדימה לפניה, אחיזה בידי נותקה, ואף על כי כן נגררתי אחריה ונפלתי ארצה. ידי השמאלית, אשר החזיקה חזק- חזק את מלאי האוכל לשעת – חירום נתרופפה ומתוכה נשר התיק. תוך ניסיון להתרומם ולקום חשתי במכת הרובה על ראשי. אז- אז איבדתי לגמרי את אחיזתי ידה של אחותי. חשתי סחרחורת קלה למשך חלקית השניה. נפלתי ארצה, ידי הימנית מחפשת את יד אחותי לבל תאבד לי, לבל תמעד "סופית" ולחלוטין. ניסיתי להתרומם ו... שוב מכת הרובה בראשי. מעדתי ונפלתי שוב, אך אחותי היתה עדיין לידי. ניסיתי שוב לקום כדי לגונן עליה – אך בפעם השלישית חזרה הפרשה כולה: מכת רובה שלישית... תוך הרף עין הגעתי למסקנה כי אם אינני רוצה להישאר כאן לנצח, ואם אין אני רוצה להשאיר כאן את

אחותי, את אחותי היחידה, הרי אני חייב להיות חזק ולהמשיך בריצה בתוך השיירה, יחד עם כולם....

כאילו רוח חדשה נשבה בי. חשבתי עצמי כמו שמשון הגיבור, אשר ברגע הקריטי בחייו לפת את שני עמודי התווך של מקדש- דגון והתפלל: "חזקני נא אך הפעם הזה, האלוקים! ואנקמה..."

ואכן, כאילו רוח נעלמה ממעל אחזה בידי הקטנה וכיוונה אותה ברגע משב זה לתוך ידה של אחותי בשניה אחת קצרה אך יחידה במינה בחיי אנוש עלי- אדמות. ואנחנו קמנו ונתעודד... ושוב רצנו ורצנו. [16]

שערי מחנה - הריכוז מאוטהאוזן נסגרו מאחורינו

אנחנו בתוך מחנה- הריכוז מאוטהאוזן. שרכנו רגלינו, גררנו עצמותינו הדלות והחלשות אל עבר רחבה גדולה. ספק אם מאז הקמת מחנה מאוטהאוזן הגיעה לכאן שיירת אסירים המורכבת מנשים וילדים. מחנה מאוטהאוזן, כפי שהתברר מאוחר יותר, היה מחנה של אסירים- גברים. מתוך ציבור זה של מאור נשים וילדים ספק אם נמצאו עשרה אנשים בריאים ושלמים בגופם. אל הרחבה הגדולה נתקבצו שברי אדם, שלדי עצמות, נשים וילדים שבעי תלאות ומסע מפרך.

אנו במגרש רחב ידיים. ניסינו לשבת במקום בו נעצרנו. לא היה לנו כוח לעמוד, אך תוך צריחות וצעקות נצטוונו להסתדר בשורות ובטורים, והכל תוך זירוז מאיים: מהר, מהר! חפצינו נלקחו מאתנו; את בגדינו נאלצנו להניח על ערימה שהלכה וגדלה. ביכינו את תכולת התרמילים שנאלצנו להיפרד מהם: קצת לחם יבש-למחצה ושאריות מאכלים, שהשגנו בפעולות ה"שנור" בדרך, ועוד אי אלה חפצים שבדי עמל ויגע הצלחנו לשמור עליהם. ביכינו אותם, ולא בכדי: כמה טורח וזיעה השקענו בחפצים דוממים אלו, לאורך המצעד הנורא! כמה ייסורים ומכות הונחתו עלינו בשל היצמדנו אל תרמיל – הגב שנישא לאורך מאתיים קילומטרים על כתפי אחותי ועל כתפי, לסירוגין. מה לא עשינו כדי לשמור על הקשר המיוחד עם העבר שלנו, עם מורשת משפחתנו! ועתה, בהינף יד אחד, הושלכו כל חפצינו – ובניהם תרמיל הגב הבלוי והמרופט – אל תוך ערימה גדולה!

אנו, הילדים ממין זכר, הופרדנו מהנשים ומהילדות. נצטוונו להסתדר בשני טורים נפרדים. תוך שניות מעטות, בטרם הצלחנו להבחין בכך, נותקנו מאמא ומפנינה. דאגה כבדה מילאה אותנו. כפי שנתברר מאוחר יותר, גדולה היתה דאגתה של אמא בשל ההפרדה שבע מונים מדאגתנו. הרי במשך כל מדורי היסורים שעברו עלינו עד כה לא הפרידו בינינו, ותמיד צעדנו יחד, לטוב ולרע, אך ביחד.

ערומים ויחפים נצטוונו לצעוד אל המקלחות, שהיו בתוך מבנה גדול. עד היום קשה לי להבין איך זה קרה, אך זכור לי כי הורשינו לקחת אתנו למקלחת את בגדינו ועוד חפצים שונים שהצלחנו להוציא מתוך הערימה. בתוך בניין המקלחת נתקלנו לראשונה ביהודים מבוגרים מהונגריה, שהועבדו בעבודות- כפיה. תוך שהם גונחים ונאנחים ביקשו מאתנו, שמא נוכל לתת להם מעט אוכל... פרסנו להם מפתנו הדל, מהמעט ששרד בידינו.... בצאתנו מהמקלחות קיבלנו סמרטוטים בלויים בצבע כחול. אני "זכיתי" לחלוק שכיסה את מלוא גופי ואיזושהי חגורה שבעזרתה הידקתי לגופי את החלוק. לקחתי לידי את שאר בלויי הסחבות שהיו כל רכושי, יחד עם קצת שיירי מזון אשר היו צמודים לגופי, לכל צרה שלא תבוא.

מרב בלבול ותימהון, ומבלי להרגיש בכך, מצאתי את עצמי עומד בתור, בשורה עורפית ארוכה. אף לא ניסיתי להתחקות על סיבת עמידתנו בתור; הו, כמה הורגלנו לכך בשנה האחרונה!

אני רואה את אלה העומדים לפני נעצרים לפני שני גברים בעלי- גוף וכל אחד עובר "גילוח" יסודי ומוחלט בכל חלקי גופו? מימין התור ומשמאלו עומדים הקאפוס ומגלבים בידיהם, כדי לזרז את העומדים בתור ולשמור על השקט והסדר. צעקותיהם וצריחותיהם של בעלי המגלבים מחרישים את אוזנינו. הגיע גם תורי. עברתי שלב ראשון במחנה- ריכוז.

ליד דלפק שני – שולחן עץ ולידו שניים- שלושה כיסאות עץ גסים, עליהם יושבים הפקידים ורושמים את כל אלה שעוברים לידם- הכל תוך צעקות וצריחות. למען השם! שואל אני את עצמי, הם זה כל כך חשוב לדעת את שמי, אפס מאופס, נבזה וחדש אישים כמוני... כל כך חשוב, עד שאני אף חייב לאיית את שם משפחתי? האם זה חשוב כל כך אם שם משפחתי "פריש", ואם כותבים שי"ן כפולה בסוף השם, או שהשי"ן הסופית נכתבת בשלוש אותיות, Frisch, כבגרמנית? ומדוע, לעזאזל, חשוב להם עתה אם שמי הוא "ארנו", Erno, כפי שנקראתי בהונגריה, או "ארנסט", על דרך הגרמנית, שאימצתי לי בשנה האחרונה?



עוד כוח לשטויות הללו! לא יכולת לתת לנו פינה קטנה, ד' אמות על ד' אמות, פינה קטנה כדי להניח עצמותינו הדוויות, ולעזבנו, למנוחה קלה... [17]

תעתועיו של מספר 108080

אני מוכרח לבקש סליחה על הפסקה קצרה בסיפור הקורות במחנה- הריכוז מאוטהאוזן ולערוך קפיצה קצרה, ארבע שנים מאוחר יותר. ומעשה שהיה – כך היה.

בהגיעי ארצה, ב- 1948, הועברתי לכפר הנוער הדתי מבלי להתגייס, כיוון שהייתי אז רק בן שבע- עשרה. אחר זמן מה הובא הגרעין שלנו לקבוצת שלוחות, שהייה יישוב ספר אלף- אלף בעמק בית שאן.

בראשית חודש אייר תש"ט, אפריל 1949, ימים אחדים לפני שחגגנו את יום העצמאות הראשון – הוחלט כי אנחנו, חברי גרעין שלוחות, היישוב הראשון שעלה על הקרקע בעמק בית- שאן לאחר הקמת מדינת – ישראל, נצעד יחד עם כל יישובי העמק במצעד של כוחות הבטחון בעיר בית – שאן, שהיתה עדיין ריקה מאדם.

ואף שכבר הייתי בארץ קרוב לשנה, עדיין לא מלאו לי שמונה – עשרה שנה ועל כן טרם הגיע זמן גיוסי לצבא. אבל לקראת המצעד הצבאי נקראנו להתייצב במפקדת האזור בעפולה, ששימשה גם כלשכת גיוס. קיבלנו, כל מגויסי שלוחות, פנקס- יוצא צבא וחזרנו

הביתה. הרגשתי גאווה רבה עם קבלת הפנקס. התגאיתי כלפי עצמי: יש לי פנקס יוצא-צבא של חיים בצבא הגנה לישראל!

חזרנו לשלוחות בשעת בין-ערביים. רציתי לפוש מעט מהדרך ונכנסתי לצריף הקטן שלי. השעה כבר קרבה לחשכה. ועל אף העייפות, רציתי לפטם שוב את הגאווה העצמית. הדלקתי את מנורת הנפט שעל השולחן, והוצאתי מכיסי את הפנקס, מאושר על שסוף סוף אני חייל בצבא-ההגנה לישראל. דפדפתי ועלעלתי בפנקס החוד והדקיק, אך לפתע התערפלו עיני. חזרתי וקראתי את מספר התעודה: המספר הוא 108080 – אחד-אפס-שמונה-אפס-שמונה-אפס! המספר הזה בדיוק למספר שהיה לי שם, בגיא הצלמוות, בתופת, במחנה הריכוז מאוטהאוזן!

"לא ייתכן! ריבונו של עולם!" צעקתי במר נפשי, "זה לא ייתכן!" מסתבר שזכר השואה ממאן להרפות ממני. הוא רודף אחרי לכל מקום, בכל זמן. גם ביום שמחתי. [18]



ילד אסיר באושוויץ [ארכיון לוחמי הגטאות]

מרד הילדים באושוויץ

סיפור עדותו של נחום הוך שהיה בן 12

בעת פרוץ מלחמת העולם השנייה

סיפור העדות על מרד הילדים באושוויץ והישרדותו של נחום הוך, סופרו בעדותו במשפט אייכמן.

סיפור-עדות על אומץ לב ותעוזה של ילדים ומתבגרים באושוויץ.

נחום הוך נולד ב-1928 ברומניה. בעת פרוץ מלחמת העולם השנייה היה בן 12. כל משפחתו הושמדה בשואה.

* * * * *

אב בית-הדין: מה שמך? ת. נחום הוך.
היועץ המשפטי: מר הוך, אתה גר ברחוב בן-יהודה 49 בחיפה? ת. כן.

ש. אתה יליד רומניה? ת. כן.
ש. ובשנת 1944 שולחת מטרנסילבניה לאושוויץ? ת. מהעיר בורשה במעבר הקרפטים בטרנסילבניה.

אב בית-הדין: זה שייך לטרנסילבניה? ת. כן, זה שייך לטרנסילבניה.
היועץ המשפטי: הייתם אתה, אביר, אמך, אחיך ועוד שלוש אחיות - כן? ת. כן.
ש. אתה היית אז המבוגר בין כל הילדים? ת. אני הייתי המבוגר ביניהם.

ש. מישו מהם נשאר בחיים, מלבדך? ת. לצערי הרב לא נשאר איש.

ש. אחרי הסלקציה הפרידו אותך מבני משפחתך?
ת. בהגיענו לבירקנאו הפרידו אותי מאבי; קודם מאמא והילדים, ואחר כך מאבי. אבי עוד הלביש אותי במעיל הגשם הארוך שהיה לו, כדי שאראה יותר גדול. אותו היפנו שמאלה ואותי ימינה, בין אלה שנשארו לעבוד.

אב בית-הדין: באיזה שנה נולדת? ת. ב-1928.

היועץ המשפטי: גם אתה עברת את הסלקציה של המקל ביום הכיפורים 1944?

ת. הסלקציה של המקל כבר היתה הסלקציה השנייה.

ש. אתה עברת את הסלקציה הזאת? ת. אני עברתי את הסלקציה הזאת.

ש. שמענו זאת כבר מעד אחר ולא נטריח אותך בענין זה. אני מבקש שתספר לנו מה קרה אחרי יום הכיפורים, **על זה שניסית לקחת מנת אוכל נוספת.**

ת. ניסיתי לקבל מנת אוכל נוספת - לא קיבלתי אותה עוד, אלא רק ניסיתי. הכניסו את חלק גופי העליון לתוך תנור - אלה שהיו באושוויץ יודעים - ובחלק גופי התחתון הרביצו לי במקל בעובי המקלות שהיו מביאים את האוכל. הרביצו קודם עשר מכות. התעלפתי. שפכו עלי מים. הוסיפו את העשירייה השניה. התעלפתי שנית ושוב שפכו עלי מים עד שמילאו את ה-52. אחר כך לא יכולתי לזוז. השאירו אותי במקום יום. עד היום, אבקש את סליחת בית המשפט, אני יושב על הצד ואיני יכול לשבת על צד ימין.

אב בית-הדין: נשברו לך עצמות?
ת. לא נשברו לי עצמות, אבל יש לי כתם של בשר אדום, כאילו פצע, עד היום הזה.

היועץ המשפטי: מה קרה שלושה ימים בערך לפני שמחת תורה 1944?
ת. שלושה ימים לפני שמחת תורה 1944 לקחו אותנו למחנה F לרחיצה ולחיטוי הבגדים.

ש. לקחו אותך מבלוק הילדים?
ת. לקחו אותנו ממה שנשאר עוד מבלוק הילדים. התרחצנו, הבגדים עברו חיטוי, והחזירו אותנו לבלוק. למחרת בבוקר היה "לגר אפל", וכמו שעמדנו מחוץ לצריפים ב"לגר אפל" סובבנו אנשי ס"ס במכונות ירייה והעבירו אותנו לבלוקים 11 ו-13 בתוכם הוחזקנו יומיים בלי אוכל. מצבנו שם כבר היה ידוע. זה היה בערך 4-5 חודשים אחרי שהגענו לבירקנאו.

בטרנספורט הראשון כאשר נלקחו הילדים, לא ידענו לאן הם נשלחים; חשבנו שהם נלקחים לעבודה. בסלקציה השניה כבר היתה ידועה לנו המטרה. היות ואלה היו סגורים באותם הצריפים - 11 ו-13. הפעם, ברגע שהכניסו אותנו לאותם הצריפים, צריפים אלה שהיו ידועים לשימצה בצורת קרנטינה לפני הקרמטוריום, ידענו כבר מהמחכה לנו.

ביום השני בערב, זה היה ערב חג שמחת הורה, תיכננו 10 ילדים לעשות איזו שהיא פריצה מחוץ לצריפים האלה, אפילו אם הפריצה הזאת תהיה רק הפגנתית, תיכננו. באותו הצריף היו משני הצדדים צריפים סגורים.

ש. כמה נערים הייתם בבלוק?
ת. בערך בסביבת 1000 איש, שנשארו מ-3000 שהיו בהתחלה בשני הבלוקים.

אב בית-הדין: באיזה גיל היו הנערים?

ת. בין 14 ו-16; לרוב מילדי הונגריה שהובאו במאי, יוני ויולי.

היועץ המשפטי: כל הנערים הסכימו לתכנית המרד?

ת. התכנון היה רק של 10 אבל אחרי שתיכננו, זה הועבר גם ליתר. התכנון היה, היות והיו שני שומרים - קאפו ובלוק-אלטסטה - בשער הראשי ובשער האחורי, שאחד הנערים ינסה לטפס על העמוד האמצעי עד האשנבים שהיו בגג, ואז בוודאי יבוא השומר, או מהשער הקדמי או מהשער האחורי, כדי לעצור בעדו; אז חלק מהילדים יתפרצו אל השער, שממנו השומר יבוא.

ש. לא היה לכם נשק? ת. לא היה לנו נשק.

ש. ידעתם שאין לזה סיכוי? ת. זאת היתה קודם כל צורה הפגנתית, וקיוונו שאולי חלק יוכל להינצל.

ש. ביצעתם את התוכנית?
ת. התוכנית קרתה בחצות וכמעט כמו שתיכננו. ברגע שאחד הילדים ניסה לטפס על העמוד האמצעי בא השומר מהשער הקדמי לעצור בעדו. אז חלק מהילדים התפרצו מהשער הקדמי, ואחר כך בא השומר מהשער האחורי וחלק מהילדים התפרצו מהשער האחורי.

אב בית-הדין: מה קרה לילד שטיפס על השער?
ת. הילד שטיפס על העמוד נשאר בחדר הגזים, וגם אני הייתי שם. חלק מהילדים הסתתרו בחדרי הגזים, חלק הסתתרו בלטריות. אני הסתתרתי בתנור בחדר הרחצה.

היועץ המשפטי: כל הילדים פרצו החוצה? ת. כמעט כל הילדים פרצו החוצה.

למחרת היה "לאגרשפרה", מ-4 בבוקר, לא נתנו לצאת לעבודה.
אב בית-הדין: זה עוצר?
ת. זה עוצר. עד שלא תפסו אותנו כולנו ביחד. בסביבת 10-11 הספיקו לתפוס אותנו, והכניסו אותנו בחזרה לאותם הצריפים 11 ו-31.

היועץ המשפטי: תפסו את כולם?
ת. תפסו את כולם. עד שלא תפסו את כולם לא הפסיקו את העוצר. בסביבת הצהריים הביאו לנו שתי חביות תפוחי אדמה מבושלים זה כבר היה היום השלישי, בשמחת תורה, שלא קבלנו אוכל ושתי חביות חמיצת סלק, בורשט.

יצאנו שלושה ילדים מתוך העשרה שתכננו את הפריצה, ושפכנו את תפוחי האדמה המבושלים על הרצפה, בנוכחות מפקד המחנה, שהיה בבגדים אזרחיים, וליווה את הובלת האוכל.

דעתי היום היא שזאת היתה צריכה להיות הונאה. אנחנו ידענו שכל אלה שיוצאים לטרנספורט אל מחוץ למחנה למחנות אחרים היו מקבלים אוכל יותר טוב באותו היום; וזאת היתה צריכה להיות הונאה בשבילנו, שנחשוב שאנחנו יוצאים...

ש. בעוד שבאמת חשבתם? ... ת. בעוד שבאמת ידענו מה שמחכה לנו בערב. אבל לא עברה שעה, אחרי שמפקד המחנה יצא, התנפלנו על תפוחי האדמה מהרצפה, ואכלנו מהרצפה. **שביתת הרעב הזאת היתה צריכה להיות רק הפגנתית, כדי להראות שאנחנו יודעים מה שמחכה לנו ובמה המדובר.**

לא עברה שעה, פתחו לנו את השער הקדמי ואמרו לנו, אתם חופשים, אתם יכולים לצאת. התחלנו לרוץ החוצה, ברגע שיצאנו מחוץ לצריף, היתה "לאגרשפרה". אנשי ס"ס עם מכונות ירייה סובבונו מכל הצריפים, וסידרו אותנו בצורה של חמש, והוציאו אותנו מחוץ למחנה, כל זה היה במחנה 2, - "ציגוינרלאגר" [מחנה של צוענים].

ברגע שהוציאו אותנו מחוץ למחנה, והובילו אותנו כלפי המחנה של הקרמטוריום, שהיה ידוע לנו, כי אנחנו היינו חמישה חודשים לפני זה כבר שם, **לא רצינו ללכת**. התחילו לירות ברגליו, התקדמנו עד לשער של הקרמטוריום מספר 3 שמסביבו היתה גדר עשויה מעץ מסודרת בצורת קוביות מרובעות בגובה שאי אפשר היה לראות מה שנעשה בפנים.

הגענו לדלת הכניסה של חדר הקרמטוריום פנימה, עוד פעם נעצרנו לא רצינו להיכנס, התחילו שנית לירות אבל עוד פעם רק ברגלים. נכנסנו פנימה, נמצאנו בתוך

אולם גדול שדומה לבית מרחץ, על הקירות מסביב היו מסמרים, על כל מסמר היה מספר סידורי. ביקשו מאתנו שאנחנו נתלה את הבגדים.

היועץ המשפטי: ביקשו? ת. פקדו עלינו שנתפשט, **לא רצינו להתפשט**, אז התחילו בתוכו לירות, אז פקדו להתפשט ולתלות את הבגדים על המסמרים ולזכור את המספר הסידורי, שכאשר נצא שנדע מאיפה לקחת את הבגדים. כמובן, זאת היתה גניבת-דעת ואנחנו ידענו זאת כבר. התפשטנו וזרקנו את הבגדים על הרצפה באמצע החדר. אחרי כן סדרו אותנו בצורת חמישיות, ואז - אני זוכר זאת כמו עכשיו - ניגש אחד מהזונדרקומנדו, שעבד במקום ואמר: **"חברה, לפחות אל תראו שאתם מודאגים, תשירו"**.

ש. שהגרמנים לא יראו את הסבל שלכם? ת. למה שהוא התכוון, אינני יכול להגיד. אב בית-הדין: זה היה צועני? ת. לא, זה היה יהודי.

היועץ המשפטי: מה הוא אמר לכם, הוא דיבר באידיש? ת. כן, באידיש, הוא אמר: **"זינגט, חברה, זינגט"**. חלק מאתנו היו מאובנים ולא יכולו הוציא הגה מהפה, כמוני, חלק התחילו להגיד וידוי, וחלק גם שר. העבירו אותנו דרך טרקלין קטן, ופתחו דלת גדולה, והכניסו אותנו לאולם. באולם הזה היה חושך מוחלט חוץ מאשר האור שנכנס דרך דלת הפתיחה מאיפה שנכנסנו.

היינו בפנים, כבר סגרו עלינו את הדלת, ואז שמעתי לראשונה את הבכי.

כמה זמן, אולי שניות, אולי רגעים פתחו בחזרה את הדלת, ואמרו לנו לצאת בחזרה לאותו האולם איפה שהיינו קודם. כיוונו אותנו לצד אחד של האולם, ואז מפקד ס"סגבוב, סבורני היום שזה היה הס, אבל אינני בטוח בזה כי זה היה אותו הקצין שהפריד אותילראשונה כאשר הגענו עם אבא לבריקנאו. אינני בטוח, אבל נדמה לי שזה היה הוא.

אב בית-הדין: אתה רוצה לומר מפקד המחנה, הס? ת. כן. הוא קרא לבחור הראשון, בדק את השרירים ופקד עליו ליפול לאדמה ולקום עשר פעמים, לרוץ לקיר ובחזרה, והפנה אותו לצד ימין.

אב בית-הדין: איפה זה היה? ת. בחדר שהוכנסנו קודם והתפשטנו שם. אחר-כך הוא קרא לבחור השני, וזה היה אותו הבחור שנתפס על העמוד. הוא במקרה היה בן עיירתי, שמו זלמנוביץ, ושאל אותו: בן כמה אתה? הבחור היה נמוך, וכששאלו אותו בן כמה הוא, הוא ענה: בן 18, אז הוא אמר לו: **"אתה חזיר, אתה בן 18? ושלח אותו לאותו צד מאיפה שקרא לו"**.

השלישי, הייתי אני, הייתי מאובן, הסתכלתי בפניו, פקד עלי ליפול ארצה ולקום, לרוץ לקיר ולחזור, ושלח אותי גם כן לצד ימין. בצורה הזאת בחר חמישים בחורים.

באמצע הבחירה, הסלקציה הזאת, יתר הילדים ראו שכאן בוחרים לדבר מה, והתחילו לעבור לצד שלנו, להתנפל על אותו הצד, אז שמו אנשי ס"ס בינינו לביניהם שלא יוכלו לעבור.

באותו הזמן, עד שהפרידו, ניגש אותו הבחור שאמר לנו לשיר קודם, מהזונדרקומנדו, ושאלנו אותו מה רוצים לתת לנו, גאז יותר חזק? **אז הוא אמר: "זה המקרה הראשון שאני נפגש בזה כאן שמוציאים מישהו מתוך תא הגזים"**.

היועץ המשפטי: מתוך תא הגזים? ת. כן. והמשיך: **"הלואי והייתי אני כל כך בטוח כמו שאתם חמישים בטוחים"**. אחרי שגמרו לבחור את הסלקציה ציווה עלינו להסתובב עם הגב כלפי הדלת מאיפה שיצאו מחדר הגזים, ובאותו הרגע הכניס את יתרת הילדים לחדר הגזים.

ש. כמה היו? ת. לפי הערכתי 900 - 1000 ילדים. עלינו ציוו להתלבש אחרי שסגרו את הדלת.

ש. על החמישים? ת. כן, ו-900 היו בפנים. ברגע שפקד עלינו להתלבש, אז התחלנו לחפש כל אחד את בגדיו, אז ניגש אלינו הקצין, ואמר: "זה לא חשוב כבר, תיקחו מה שיש ותלבשו".

הוציאו אותנו בדרך שבאנו, אל מחוץ למחנה, אל תחנת הרכבת, ושם פקדו עלינו, היו קרונות משא עם תפוחי-אדמה לרוקן. היה עלינו להוריק את תפוחי-האדמה מהקרונות ולחפור אותם באדמה. אז נודע לנו מה היתה הסיבה שהוצאנו משם - בגלל שהיה מחסור בכח אדם, כדי להוריד את תפוחי-האדמה.

ש. כל האחרים הומתו באותה שעה בתאי הגזים?
ת. כן, עם אף אחד מהילדים האלה לא נפגשתי יותר. מהחמישים, אנחנו נמצאים במקרה שלושה בארץ, שניים בחיפה ואחד ביפו.

היועץ המשפטי: המקרה כולו ידוע בספרות השואה, אדוני.

אב בית-הדין: שני אחים? ת. לא אני, אלה שנמצאים בחיפה הם שני אחים שנבחרו אז מהחמישים.

אב בית-הדין: ד"ר סרבציוס, יש לאדוני שאלות? ד"ר סרבציוס: לא, אין לי שאלה.
אב בית-הדין: תודה, מר הוך, גמרת את עדותך. [19]



טיפול חינוכי בילדים ששרדו את השואה במחנה ברגן-בלזן [ארכיון לוחמי בגיטאות]

מקורות – מראי מקומות

1. מקור התמונה בתוך גילאור חיה: "סופו של משחק", עמ' 19.
2. ישראל גוטמן, בלה גוטרמן [עורכים]: אלבום אושוויץ, סיפורו של טרנספורט, יד ושם, תשס"ג 2003.
3. איליה ארנבורג, וסילי גרוסמן: "הספר השחור", הוצאת עם עובד, תשנא-1991, עמ' 519-516.
4. היועץ המשפטי לממשלה נגד אדולף אייכמן, עדויות חלק א', הוצאת מרכז ההסברה 1963- תשכ"ג, עמ' 446-425.
5. ד"ר פנינה רוזנברג. בתוך האתר של בית לוחמי הגיטאות ואורט העולמי: <http://www.holocaust-education.net>
6. התמונה מוך האתר: <http://www.fcit.usf.edu/holocaust/resource/gallery/olere.htm>
7. זיכרונותיה של רישארה ביינר, ארכיון "יד ושם", חטיבה 0.33 תיק 2516.
8. משה פורת: "בחסד וברחמים", הוצאת מורשת, ספריית הפועלים וקיבוץ שלוחות, תשמ"ח-1988, עמ' 24-23.
9. שם, 26-24.
10. שם, 28-26.
11. שם, 30-28.
12. שם, 32-33.
13. שם, 73-72.
14. שם, 75-73.
15. שם, 85-84.
16. שם, 87-85.
17. שם, 103-102.
18. שם, עמ' 106.
19. היועץ המשפטי לממשלה נגד אדולף אייכמן, עדויות חלק ב', עמ' 1223-1218, הוצאת מרכז ההסברה 1963- תשכ"ג.